

Afbeelding 1

GELOVEN IN KAMPEN

De waarde van geloofsoopvoeding in
christelijke kinderkampen

Afbeelding 2

September 2017

Afbeelding 3

<i>Afstudeeronderzoek</i>	Geloven in kampen De waarde van geloofsopvoeding in christelijke kinderkampen September 2017	
<i>Auteurs</i>	Marieke Otten	130501
	Tamara Noordmans	130768
<i>Opdrachtgever</i>	MissieNederland	
<i>Opleiding</i>	Godsdienst Pastoraal Werker aan de Christelijke Hogeschool te Ede	
<i>Afstudeerbegeleider</i>	Anneke Kloosterman- van der Sluys	
<i>Eerste beoordelaar</i>	Hendrik Jan de Bie	
<i>Tweede beoordelaar</i>	Teus van de Lagemaat	

Afbeelding 4

Afbeelding 5

Geloven in kampen

Voor u ligt het onderzoek 'Geloven in kampen'. Dit onderzoek is onderdeel van ons afstuderen voor de opleiding Godsdienst Pastoraal Werk aan de Christelijke Hogeschool Ede en is uitgevoerd in de periode van februari 2017 tot en met september 2017.

Het onderzoek is gehouden onder drie kamporganisaties die onderdeel uitmaken van de werkgroep christelijke kampen binnen MissieNederland.

De titel van het onderzoek, *Geloven in kampen* heeft een dubbele betekenis. Het gaat in eerste instantie om christelijke kampen waar het geloof in God een centrale plek heeft. Daarnaast geloven de kamporganisaties dat de kampen een grote bijdrage leveren aan de geloofsopvoeding van de deelnemers. Maar is dat wel zo, dragen ze kampen daadwerkelijk een bijdrage aan de geloofsopvoeding? Hoe zien de ouders van de deelnemers dat en zijn ze het er mee eens? Dat gaan we in dit onderzoek na. Op die manier onderzoeken we op welke manier de deelnemende christelijke kinderkampen bijdragen aan de geloofsopvoeding.

*Leer een kind van jongs af aan de juiste weg,
en het zal er niet vanaf wijken wanneer het oud geworden is.
Spreuken 22:6 (NBV)*

Het vers hierboven beschrijft dat als een kind het juiste leert, het dit een leven lang zal meedragen. Dit liet ons de waarde van de geloofsopvoeding zien. Het onderzoek heeft ons meer de ogen geopend dat de geloofsopvoeding bij kinderen echt van belang én van waarde is. Het enthousiasme van de kampaanbieders heeft ons aangestoken om met volle inzet en enthousiasme dit onderzoek uit te voeren.

Via deze weg willen wij een aantal mensen bedanken.

Allereerst willen wij onze opdrachtgever Dorina Nauta van MissieNederland hartelijk bedanken.

Ondanks dat het onderzoek soms best pittig was, wist zij met haar enthousiasme, goede begeleiding en betrokkenheid ons weer goede moed en inzicht te geven.

Ook willen wij de deelnemende kampaanbieders bedanken voor hun tijd en betrokkenheid. Daarnaast zijn wij de ouders die deelgenomen hebben aan dit onderzoek dankbaar voor hun tijd en medewerking.

Anneke Kloosterman, onze afstudeerbegeleider willen we bedanken. Haar begeleiding, feedback en tips hebben ons erg geholpen voor de vorming van het onderzoeksrapport.

Tot slot zijn wij God erg dankbaar, dankbaar dat we Hem mogen kennen, met Hem in relatie mogen staan en Zijn kracht en aanwezigheid mochten ervaren tijdens de studie.

We hopen dat dit onderzoek zal bijdragen aan de ontwikkeling van de geloofsopvoeding in de kampen.

Tamara Noordmans,
Marieke Otten

Ede, 20 september 2017

SAMENVATTING

Om antwoord te geven op de hoofdvraag zijn drie deelonderzoeken gedaan. Er gestart met een literatuurstudie, daarna zijn de drie kampaanbieders geïnterviewd en vervolgens de ouders.

Uit de literatuurstudie is gebleken dat de verantwoordelijkheid van de geloofsopvoeding in eerste instantie bij de ouders ligt. Zowel de kampaanbieders als de ouders gaven dit aan. Daarnaast werden de kerk, school, familieleden of vrienden door de ouders genoemd als personen of instanties die ook betrokken zijn bij de geloofsopvoeding van hun kind.

Opvallend is dat geen enkele ouder benoemde dat een christelijk kamp betrokken is bij de geloofsopvoeding van hun kind.

Toch gaven wel alle ouders aan dat de desbetreffende kampen zeker een bijdrage hebben geleverd aan de geloofsopvoeding van hun kind.

De redenen die de ouders hiervoor gaven waren dat er op het kamp christelijke normen en waarden gehanteerd worden dat er de christelijke rituelen en gebruiken terugkomen zoals het samen bidden, Bijbellezen en zingen, maar ook het stukje gemeenschap, waarbij men als christen samenkomt. Uit de literatuur is gebleken dat deze rituelen en gebruiken bijdragen om iets van God te zien.

En dat is precies wat de kampaanbieders graag willen; dat de kinderen iets mee mogen krijgen van God en dat ze als kamp het evangelie mogen zaaien in de harten van de kinderen.

Uit de literatuurstudie kwam ook naar voren dat kinderen in de leeftijd van 9 tot 12 jaar zich gaan spiegelen aan hun rolmodellen. Daarom hebben leiders veel invloed op een kind. Leiders zijn in een kampweek een rolmodel voor de kinderen en hebben daarom ook een belangrijke taak. Volgens de kampen spelen zij dan ook een belangrijke rol in de bijdrage aan de geloofsopvoeding. Zij mogen het kind in een kampweek als het ware 'inleiden in de geheimenissen van het geloof'. Het is volgens de kampaanbieders daarom ook erg belangrijk dat de leiders zelf een persoonlijke relatie met God hebben en dit mogen voorleven, zo zullen de kinderen dus ook iets meekrijgen van het geloof.

Ook de ouders gaven aan dat leiders een belangrijke rol hebben, ze benoemden vooral dat de leiders er vaak voor zorgen dat hun kind zich op zijn gemak voelt en ervaart dat het geaccepteerd en geliefd is. Dit is ook juist wat de kampen graag willen bijdragen, dat een kind zich geliefd en geaccepteerd voelt.

Opvallend is wel dat de kampen geen duidelijke doelen wisten te benoemen die betrekking hadden op de geloofsopvoeding. Ondanks dat gaven de ouders aan dat ze positieve effecten zien nadat hun kind op kamp is geweest.

Volgens de ouders kwamen kinderen vaak enthousiast terug en hebben de kinderen nieuwe vriendschappen opgedaan. Echter zijn de effecten op geloofsgebied meer zichtbaar na enkele jaren. Zo zijn de ouders die in het verleden zelf deelgenomen hebben aan een christelijk kamp ervan overtuigd dat een christelijk kamp veel van waarde was voor hun geloofsontwikkeling, zo weten ze nog de liedjes die toen gezongen werden of hebben ze daar hun leven aan Jezus gegeven.

Een christelijk kamp is vandaag de dag van grote betekenis voor kinderen. Zo wijst de literatuurstudie uit dat er door de secularisatie minder gelovigen zijn en daardoor christelijke landelijke netwerken veel belangrijker worden. Een kamp kan ook onder een netwerk geschaard worden. Ouders gaven het niet met deze woorden weer, maar gaven wel aan dat een kamp juist van waarde is omdat hun kind er andere christelijke leeftijdsgenootjes ontmoet. Zo zien de kinderen dat ze niet de enige gelovigen zijn. Daarnaast leren de kinderen ook van elkaar doordat er kinderen uit verschillende kerkelijke denominaties komen.

INHOUD

Voorwoord.....	3
Samenvatting.....	4
2. Inleiding	7
2.1 Aanleiding	7
2.2 Doel- en vraagstelling.....	7
2.3 Afbakening en definitie	8
2.4 Onderzoeksmethodiek	9
2.5 Introductie van onderzochte kampen	10
Wegwijzerkampen.....	11
Geloofshelden	12
YOY kampen	13
3. Deelvraag 1: Wat zijn de belangrijkste doelen van de geloofsopvoeding volgens de literatuur?	15
3.1 Inleiding.....	15
3.2 Definitie geloofsopvoeding	15
3.3 Overdragen	15
3.4 Mystagogie.....	16
3.5 Voorleven	17
3.6 Rituelen en gebruiken	18
3.7 Geloofsontwikkeling.....	19
3.8 Heilige geest.....	21
3.9 Conclusie	22
Inleiden in het geloof, mystagogie	22
Voorleven	22
Geloofsontwikkeling	22
4. Deelvraag 2: Welke doelen hebben de drie kampen met betrekking tot de geloofsopvoeding en hoe verouden deze zich tot de literatuur?	23
4.1 Inleiding.....	23
4.2 Doelen geloofsopvoeding.....	23
4.3 Leiders als identificatiefiguren	24
4.4 Voorleven	24
Rituelen en gebruiken	25
4.4 Geloofsontwikkelingen.....	25
Effecten op korte termijn	25

Effecten op langere termijn.....	26
4.5 Conclusie	27
Inleiden in het geheimenis, mystagogie	27
Voorleven	27
Geloofsontwikkeling.....	27
5. Deelvraag 3: Welke effecten nemen de ouders waar bij hun kind(eren) met betrekking tot de geloofsopvoeding (van de kampen) en in hoeverre komen deze effecten overeen met hun verwachtingen?	28
5.1 Inleiding.....	28
5.2 Achtergrond van ouders en deelnemers.....	28
5.3 Voorleven	28
In het gezin	28
In de kampen.....	29
5.4 Geloofsontwikkeling.....	30
Verwachting	30
Effecten op korte termijn	31
effecten op langere termijn.....	31
5.5 Conclusie	32
Inleiden in het geheimenis, mystagogie	32
Voorleven	32
Geloofsontwikkeling	32
6. Conclusie.....	33
Geestelijk programma	33
Leiders	33
Deelnemers/gemeenschap.....	33
7. Aanbevelingen	35
Praktische aanbevelingen.....	35
vervolgonderzoeken.....	35
Bibliografie.....	37
Overige bronnen.....	39

2. INLEIDING

2.1 AANLEIDING

De vraag voor dit onderzoek kwam vanuit MissieNederland. Dit is een organisatie die christelijke gemeenschappen verbindt, ondersteunt en inspireert bij het getuige zijn & discipelen maken van Jezus Christus (MissieNederland, 2017). MissieNederland heeft voor professionele jeugdwerkers een netwerk INNOV8, hieronder valt de werkgroep 'christelijke kampaanbieders'. Het doel van deze werkgroep is dat christelijke kampaanbieders nader tot elkaar komen, van elkaar leren en geïnspireerd worden en elkaar niet zozeer als concurrent zien.

Een jaar geleden werd er door één van de kampaanbieders op de besloten facebookgroep van het INNOV8-netwerk het volgende bericht geplaatst:

*'Wel eens op kamp geweest? Help ons mee met feedback ...
Wij (verschillende christelijke kamporganisaties) zien christelijke kampen als belangrijk ingrediënt van de 'geloofsopvoedingstaart' voor kinderen, tieners en jongeren. Hoe zie jij dat? ben je het er mee eens? Hoe kunnen kampen en kerken beter samenwerken'*

Er kwamen zowel positieve als kritische reacties door professionals die actief zijn in het netwerk. Één van de professionals die op bovenstaande vraag reageerde is een zeer gewaardeerde theoloog en orthopedagoog. Zijn reactie luidt als volgt:

"Ik ben vooral benieuwd naar hoe kinderen en jongeren zelf en ouders dit ingrediënt ervaren. En of het ook als onderdeel van 1 taart wordt beleefd."

Deze reactie heeft de werkgroep kampaanbieders aan het denken gezet: in hoeverre is een christelijk kamp essentieel voor de geloofsopvoeding? De werkgroep wil de reactie van deze professional serieus nemen en wil daarom dat hier een onderzoek naar wordt gedaan.

De werkgroep christelijke kampen hoopt inzicht te krijgen in wat voor bijdrage een christelijk kamp levert aan geloofsopvoeding. Op dit gebied is in Nederland nog niet eerder onderzoek gedaan. Er is geen wetenschappelijke literatuur te vinden met betrekking tot dit thema. Daarnaast zijn de kampaanbieders ervan overtuigd dat een christelijk kamp weldegelijk een bijdrage levert aan de geloofsopvoeding van kinderen. Dit is echter lastig te onderbouwen. Ondanks hun eigen positieve ervaringen beseffen de kampaanbieders dat uit het onderzoek iets anders kan komen dan wat de werkgroep verlangt.

2.2 DOEL- EN VRAAGSTELLING

Doelstelling:

Zicht krijgen op wat volgens ouders de waarde is van christelijke kampen binnen de geloofsopvoeding van hun kind(eren).

Hoofdvraag:

"Op welke manier dragen de deelnemende christelijke kinderkampen, volgens de ouders van de deelnemers, bij aan de geloofsopvoeding van hun kinderen?"

Deelvragen

1. Wat zijn de belangrijkste doelen van de geloofsopvoeding volgens de literatuur?
2. Welke doelen hebben de drie kampen met betrekking tot de geloofsopvoeding en hoe verhouden deze zich tot de literatuur?

3. Welke effecten nemen de ouders waar bij hun kind(eren) met betrekking tot de geloofsopvoeding (van de kampen) en in hoeverre komen deze effecten overeen met hun verwachtingen?

2.3 AFBAKENING EN DEFINITIE

Afbakening

Leeftijd deelnemende kinderen

- Voor dit onderzoek worden ouders van deelnemers in de leeftijd van 9-12 jaar geïnterviewd. De reden dat er gekozen is om ouders te interviewen is dat kinderen in deze leeftijd nog niet zelf in staat zijn om te reflecteren op hun geloofsopvoeding. De ouders staan in deze leeftijd het dichtst bij hun kinderen en kunnen eventuele effect(en) bij hun kind(eren) het beste waarnemen.

Definities

Christelijke kampen

- Het zijn kampen die participeren in de werkgroep christelijke kampen van MissieNederland.
- Een kamp duurt minimaal vier nachten of langer elders op locatie. We kiezen hiervoor, omdat de eerste twee/drie dagen voornamelijk kennismaking zijn. Na die dagen ga je vaak een laag dieper. De tweede reden is dat de deelnemende kampen voornamelijk kampen aanbieden van minimaal vier nachten weg.

Geloofsopvoeding

'Alle invloed die het kind helpt om als persoon met de Heer in de wereld te leven' (Ter Horst, 1989). Deze definitie wordt verder toegelicht in de literatuurstudie bij deelvraag 1.

Effecten

Bij deelvraag 2 en 3 wordt er gesproken over effecten. Hiermee wordt de uitwerking op geloofsgebied bedoeld die bij de deelnemende kinderen te zien is nadat zij aan desbetreffend kamp hebben deelgenomen.

Opvoeders en medeopvoeders

Als er in dit onderzoek over opvoeders en mede opvoeders wordt gesproken gaat het om christelijke opvoeders en medeopvoeders.

Opvoeders zijn de personen die dichtbij het kind staan en die de eerste verantwoordelijkheid dragen voor het kind. In de meeste instantie zijn dit de ouders, zoals ook in dit onderzoek.

Met medeopvoeders worden de personen bedoeld die verder bij het kind vandaan staan, maar wel invloed hebben op de opvoeding van het kind, te denken aan leraren, familieleden, kerkleiders, clubleiders. Zo valt de kampleiding ook onder het begrip medeopvoeder.

Ouders

Als er over ouders gesproken wordt, worden hiermee de geïnterviewde ouders bedoeld, waarvan hun kinderen desbetreffend kamp hebben bezocht.

2.4 ONDERZOEKSMETHODIEK

Algemene informatie

Bij de opzet en bij de uitwerking hiervan is 'Theologisch onderzoek' (CHE & Windesheim, Theologisch onderzoek) en 'Wat is onderzoek' (Verhoeven, 2014) geraadpleegd.

Er is gekozen voor een kwalitatief onderzoek, omdat er weinig voorkennis is over de bijdrage van de kampen aan de geloofsopvoeding. De benadering van kwalitatief onderzoek is open en flexibel (Verhoeven, 2014). Omdat er nog geen eerder onderzoek is gedaan naar geloofsopvoeding binnen christelijke kampen is dit een belangrijk punt. Het zal een beeld schetsen hoe de bijdrage wordt ervaren door de ouders. Het onderzoek is gehouden onder drie verschillende kampaanbieders om het onderzoek haalbaar te maken. Er wordt daarmee ruimte gelaten voor een eventueel verder onderzoek.

Literatuurstudie

Voor deelvraag 1 is er een literatuurstudie gedaan gericht op de doelen van geloofsopvoedingen en de theologische doordenking hiervan. Vanuit een diversiteit aan bronnen is er getracht om tot de grootste algemene deler te komen. Hierdoor zullen we een heldere en brede definitie weergeven van het begrip geloofsopvoeding waarin de belangrijkste doelen staan beschreven. Om tot een gedegen onderzoek te komen is er gebruik gemaakt van verschillende disciplines namelijk de Bijbelse theologie, systematische theologie, praktische theologie, ontwikkelingspsychologie en de praktische pedagogiek.

De interviews

Er is gekozen om de methode van het individuele interview te gebruiken. Om tot deze methode te komen is gebruik gemaakt van het keuzeschema 'onderzoeksmethode kiezen' (CHE & Windesheim). De interviews zijn half-gestructureerd, daarmee blijft er een duidelijke rode draad in de vraagstelling. Door te werken met een topiclijst en een aantal vaste vragen, geeft dit zekerheid om aan te sluiten op de deelvragen, daarnaast is het werken met een topiclijst en vaste vragen makkelijk te verwerken. Maar er is ook ruimte voor persoonlijke antwoorden, daarom is er voor gekozen om open vragen te stellen. Er zijn twee verschillende topiclijsten gemaakt (deze zijn terug te vinden in de bijlages), één voor de kampaanbieders voor deelvraag 2 en één voor de ouders voor deelvraag 3. Door per deelvraag dezelfde topiclijst te gebruiken, waarbij de structuur en formulering van de vragen gelijk is, zal dit de betrouwbaarheid van het onderzoek verhogen. Om het onderzoek valide te maken is er doorgevraagd bij de interviews als een gegeven antwoord niet duidelijk was of als er vermoedelijk een sociaal wenselijk antwoord gegeven werd.

Kampen

Voor het beantwoorden van deelvraag 2 zijn er interviews afgenomen met de bestuursleden van de drie christelijke kampen, welke zelf door de kampaanbieders zijn aangedragen. Het onderzoek is gehouden onder drie christelijke kampen, deze maken deel uit van de werkgroep christelijke kampen van MissieNederland. Het gaat om de volgende kampen (in willekeurige volgorde):

- Stichting Wegwijzerkampen
- Stichting Geloofshelden
- Stichting YOY kampen

In overleg met de opdrachtgever hebben wij contact gezocht met de drie kampen. Wegwijzerkampen is verbonden aan een denominatie, namelijk de Christelijke Gereformeerde Kerk. Geloofshelden houdt zich voornamelijk bezig met sporten tijdens de kampen. YOY kampen is een 'algemeen' kamp, deze heeft niet een speciale invalshoek of achtergrond. Ondanks de verschillende achtergronden van de kampen, staan alle drie de kampen open voor deelnemers met zowel een kerkelijke achtergrond als niet-kerkelijke achtergrond.

Er is bewust gekozen om eerst de kampaanbieders te interviewen, zodat eventuele uitkomsten te gebruiken zijn voor de interviews met de ouders. De namen van de kampen en van de personen die

zijn geïnterviewd worden in dit verslag anoniem gehouden. De geïnterviewde bestuursleden van de kampen noemen we in de rest van het verslag voor het gemak: kampaanbieder(s).

Ouders

Om deelvraag 3 te kunnen beantwoorden zijn er dertien interviews afgenomen onder de ouders waarvan hun kinderen desbetreffend kamp bezocht hebben. Via de kamporganisatie is er een, door ons opgestelde e-mail naar de ouders van de deelnemers verstuurd. De enige voorwaarde was dat deze mail, gestuurd naar ouders waarvan hun kind(eren) tijdens het bezoeken van het kamp een leeftijd van 9 tot 12 jaar hadden. Vanuit de ontvangen reacties is een willekeurige selectie gemaakt. Er zijn vijf ouders van Wegwijzerkampen, vijf ouders van YOY kampen en drie ouders van Geloofshelden geïnterviewd. Deze aantallen zijn op basis van een betrouwbare meting waarbij er minimaal één ouder per vijftig deelnemer geïnterviewd wordt. Hierdoor kunnen we in de resultaten niet spreken van harde conclusies, maar hebben we het over lichte indicaties. In verband met de privacy van de ouders zijn hun namen anoniem gehouden.

Verwerking kwalitatieve data

Voor het verwerken van de interviews is gebruikgemaakt van de methode die wordt gebruikt bij 'theologische onderzoek' (CHE & Windesheim). De interviews van de kampen zijn allemaal getranscribeerd, gereduceerd, gefragmenteerd, gelabeld en gecategoriseerd. De transcripties en de categorieën met labels zijn te vinden in de bijlages. De interviews van de ouders zijn alle dertien getranscribeerd. Er zijn voor de verdere analyse van de verzamelde data zeven van de dertien interviews gereduceerd, gefragmenteerd, gelabeld en gecategoriseerd. Om de betrouwbaarheid te vergroten zijn deze gegevens vergeleken met de overige zes interviews. De uitkomsten daarvan zijn in een tabel van categorieën en labels geplaatst, te vinden in de bijlages, net als de transcripties van alle dertien interviews.

Ondanks dat kwalitatief onderzoek normaal gesproken inductief van aard is, is dit onderzoek deductief opgesteld. Zo is er eerst informatie verzameld via de literatuurstudie om een basis te leggen voor het verdere onderzoek. Met deze gegevens zijn de interviewvragen gemaakt. Toch is er ook gebruik gemaakt van de inductieve methode, dit omdat vanuit het praktijkonderzoek toch nog een aantal nieuwe uitkomsten kwamen en deze later nog geanalyseerd zijn.

2.5 INTRODUCTIE VAN ONDERZOCHE KAMPEN

In de introductie is kort wat verteld over de samenwerking tussen de verschillende kampen binnen de werkgroep van MissieNederland. Met elkaar zijn ze erg enthousiast en willen ze kinderen en tieners bekend maken met het evangelie.

Wat is een kamp eigenlijk? Voor dit onderzoek hebben we gekozen voor de volgende afbakening, namelijk: een kamp duurt (minimaal) vier nachten of langer elders op locatie. Het is niet voor niets dat het op een andere locatie is. Het haalt de kinderen en jongeren uit hun dagelijkse routine en afleidingen. "Jongeren leren soms meer tijdens een paar dagen van reflectie, studie en gemeenschap bij een kamp dan in weken van hun normale routine thuis." (Black, 1991, p. 215). Dit is een uitspraak van Wesley Black die hij doet in zijn boek Youth ministry. God heeft meer bewegingsruimte als je er bewust voor kiest om uit je dagelijkse routine stappen (Heinrich, 2010). Door de Bijbel heen staan verschillende verhalen waarin God mensen uit hun dagelijkse leven haalt en tot hen spreekt. Hij neemt ze mee naar eenzame plekken waar geen afleidingen zijn. Wanneer God het volk uit Egypte roept, staat in Exodus 5:1: 'Laat mijn volk gaan, om in de woestijn ter ere van Mij feest te vieren'. Zij konden in Egypte God niet aanbidden zoals Hij dat wilde, daarom bracht Hij hen naar een plek waar dat wel kon. Regelmatig leidt God mensen naar een berg, zoals Mozes en Elia. Vanwege de stilte en geen afleidingen gaf dit mogelijkheden waardoor Mozes en Elia, God op een meer persoonlijkere en

intiemere manier konden ontmoeten.

Jezus, trok zich regelmatig alleen terug in de wildernis om met zijn Vader te praten. Hij koos er ook voor om zijn leerlingen te vormen tot discipelen van Hem, juist op deze rustige afgelegen plekken. Het is daarom extra belangrijk dat in deze tijd, waar je constant wordt afgeleid door smartphones, Netflix en sociale media de rust opzoekt (Heinrich, 2010).

Alle drie kamporganisaties willen dat de kinderen en tieners die naar de kampen komen groeien in geloof en een ontmoeting met Jezus krijgen. Geloofshelden speelt in op sport. Zij willen van sporthelden geloofshelden maken. Vanuit het sporten met elkaar willen ze God bekend maken aan Nederland. Ze willen de kinderen en tieners opleiden tot discipelen van Jezus. YOY kampen wil gehoor geven aan Godszendingsopdracht, zo willen ze kinderen en tieners in contact brengen met God en hen helpen om een blijvende relatie met Hem te onderhouden. Wegwijzerkampen wil de kinderen en tieners in aanraking brengen met de liefde van Jezus en een leven met God door de kampmedewerkers heen.

Concluderend kunnen we zeggen dat een kamp een plek is weg van alle dagelijkse afleidingen en bezigheden. Daarmee bieden ze kinderen en jongeren de kans om God op een unieke manier te ontmoeten. God krijgt meer ruimte om Zijn kinderen te raken met Zijn liefde zodat ze verder groeien in een relatie met Hem (Heinrich, 2010).

WEGWIJZERKAMPEN

Wie zijn ze en wat doen ze?

Wegwijzerkampen is ontstaan door een fusie van de Young Eagles Kampen (YEK) en Stichting de Wegwijzer in 2014. Stichting de Wegwijzer organiseerde kampen voor niet-kerkelijke kinderen en YEK voor kerkelijke kinderen.

De stichting is al sinds 1976 actief in het organiseren van kinder- en tienerkampen. Wegwijzerkampen worden ondersteund door vijf kerken uit de regio Rotterdam en valt onder het Deputaten Kerkjeugd en Onderwijs van de Christelijk Gereformeerde Kerk.

Kinderkampen zijn voor kinderen van 8 t/m 12 jaar en de tienerkampen zijn voor kinderen van 12 t/m 16 en 15 t/m 18 jaar. De deelnemers worden tijdens een kampweek in leeftijdsgroepen ingedeeld en bestaan uit ongeveer zeven kinderen of tieners, waarbij in elk groepje een leider aanwezig is. De leiders worden door een medewerkers dag toegerust en bemoedigd, zo wordt er veel aandacht besteed aan hun taak en verantwoordelijkheid als leider. De hoofdleader van het kamp ziet er ook op toe dat afspraken die worden gemaakt ook werkelijk worden nageleefd door de overige leiders. Het onderwijsmateriaal wordt door een speciale commissie binnen Wegwijzerkampen zelf ontwikkeld (Wegwijzerkampen, 2017) (Stichting Wegwijzerkampen, 2017).

Hoe ziet een kampweek eruit?

De kampweek duurt een week van vrijdag tot vrijdag. Elke ochtend wordt er begonnen met een dagopening in vaste groepjes, gevolgd door verschillende workshops en een Bijbels uur, waarbij ze zingen en een Bijbelverhaal wordt verteld. Het middagprogramma bestaat uit ontspannende activiteiten waarbij sport en spel centraal staan.

Het avondprogramma wordt afwisselend ingevuld met een spel, een verhaal en met zingen (Stichting Wegwijzerkampen, 2017).

Missie en visie

Op de website wordt er geen duidelijke visie en missie weergegeven. Vanuit de informatie die we ontvingen werd duidelijk dat Wegwijzerkampen werkt met twee doelen:

a. Kerkelijk opgevoede kinderen en jongeren geestelijk opbouwen;

b. Het verbreiden van het evangelie onder niet-kerkelijke kinderen en jongeren (Wegwijzerkampen, 2017).

Daarnaast wordt er op hun website een duidelijke identiteit weergegeven: alle medewerkers zijn gemotiveerd door de liefde van God.

Ondanks dat de stichting ondersteund wordt door kerken, staan ze open voor alle kerkelijke achtergronden, zowel voor deelnemers als voor de leiders. De leiders hebben een duidelijke rol, namelijk het laten zien wat een leven met God is. Een aantal waarden die daarbij sterk naar voren komen zijn; eerlijkheid, trouw, vriendelijkheid en naastenliefde. Ze willen de liefde van God doorgeven aan de deelnemers van de kampen. De werknemers wijzen de deelnemers de weg naar het leven (Stichting Wegwijzerkampen, 2017).

Met wie hebben wij het interview gehouden?

Wij hebben met de directeur van het managementteam gehouden. Zijn taak is om het MT aan te sturen en daarvan verantwoording af te leggen bij het bestuur. Het MT faciliteert de kamphoofden om op kamp te gaan. Dat betekent dat ze het inhoudelijke programma maken, een locatie reserveren, verantwoordelijk zijn voor het sport en spelprogramma en dat alles netjes op orde is. Hij is sinds 1985 werkzaam bij de organisatie en leidt ook zelf nog een tiernerkamp dit jaar (Wegwijzerkampen, 2017).

GELOOFSHELDEN

Wie zijn ze en wat doen ze?

In 1986 is 'Sports witnesses' opgezet en heeft in 2011 de naam Geloofshelden gekregen. Geloofshelden ondersteunt en rust christelijke topsporters toe om het evangelie uit te dragen in de sportwereld. Daarom worden er sportkampen georganiseerd voor jongeren en ze begeleiden topsporters om het evangelie uit te dragen. Ze willen als stichting uitdragen dat ze geloofshelden zijn en geen sporthelden. Geloofshelden organiseert verschillende soorten sportkampen zoals een dankamp, turnkamp, sportmixkampen en voetbalkampen. De kampen die aangeboden worden, zijn voor de leeftijd 9 t/m 18 jaar. De verschillende kampen hebben verschillende leeftijden, zo is het turnkamp voor 9 t/m 18 jaar en zijn de mixsporten ingedeeld in 10 t/m 14 jaar en 14 t/m 18 jaar. Elk kamp heeft ongeveer dertig deelnemers, verdeeld in kleine groepjes van vijf tot zeven deelnemers, waarbij een leider aanwezig is. Voor de leiders wordt voorafgaand aan de kampen een toerustingswEEKEND aangeboden, waarbij ze onderwezen worden en toegerust. Daarnaast is er nog een tweede teambespreking voordat de kampen starten. Elk jaar krijgen de leiders ook een boekje of iets dergelijks mee ter verdieping voor hun persoonlijke relatie met God. Het materiaal dat gebruikt wordt deels zelf ontwikkeld of ontwikkeld door externe mensen uit het netwerk. Ook wordt er gebruikt gemaakt van bestaand lesmateriaal waar ze hun eigen invulling aangeven. Geloofshelden biedt naast kampen ook nog andere activiteiten aan. Zo organiseren ze benefiet voetbalwedstrijden, kunnen er sprekers uitgenodigd worden en worden er sportclinics gegeven. Daarnaast bieden ze sportbijbels aan (Stichting Geloofshelden), (Stichting Geloofshelden, 2017).

Hoe ziet een kampweek eruit?

Een kampweek duurt van maandag t/m vrijdag. Het programma begint in de ochtend met een warming-up en stille tijd, gevolgd door een training. In de middag hebben ze nog een training. De avonden worden ingevuld met een geestelijk programma, waarbij een spreker komt of één van de topsporters een getuigenis geeft.

Missie en visie

De missie van geloofshelden luidt als volgt: *"Het opleiden tot discipelen van Jezus in de (sport)wereld door getuigen, sportactiviteiten, onderwijs en training. Relatie is hierin de sleutel, sport het speelveld."* Hun missie is specifiek gericht op sporters, dat zij leren Jezus uit te dragen in het sporten. Daarbij willen ze laten zien dat het normaal is om God bij het sporten te betrekken, door bijvoorbeeld vooraf

het voetballen eerst samen te bidden. Voor de jaren 2012-2016 zijn er enkele doelstellingen opgesteld met wat ze in deze vier jaar wilden bereiken. Voor dit jaar en de komende jaren is het beleid nog niet af (Geloofshelden, 2017) (Stichting Geloofshelden).

Met wie hebben wij het interview gehouden?

Wij hebben een interview met de manager van de sportkampen gehouden. Hij is van A tot Z verantwoordelijk van het voorbereiden en aansturen van de sportkampen. Dit gaat het hele jaar door, na de kampen wordt er geëvalueerd en al vooruit gekeken. Daarnaast is hij ook intensief betrokken tijdens de zes kampweken. Hij is ongeveer drie jaar manager en heeft nog een aantal jaar zelf als leiding meegeholpen bij de kampen (Geloofshelden, 2017).

YOY KAMPEN

Wie zijn ze en wat doen ze?

In 1999 is YOY ontstaan en begonnen met het houden van de eerste kinderkampen. In 2006 zijn ze begonnen met tienerkampen tot 15 jaar en in 2010 zijn ze een kamp voor 16 jarigen gestart. In 2012 zijn ze in samenwerking met 'stichting Betach' kleinschalige kampen gaan organiseren voor kinderen met autisme, ADHD, orthopedagogische en psychische noden, functionerend van normaal tot hoogbegaafd niveau.

YOY organiseert kampen vanaf groep 4 tot en met 16 jaar. Deze kampen zijn onderverdeeld in leeftijdsgroepen. Elk kamp wordt opgedeeld in kleine groepjes van vier á vijf deelnemers met een leider. YOY wil de kinderen veel persoonlijke aandacht geven, daarom willen ze de groepjes ook zo klein houden.

Elk jaar is er weer een ander thema. Er wordt gebruik gemaakt van onderwijs materiaal van Timoteüs en Promiseland, wat YOY naar eigen behoeften aanpast.

Naast de leiders zijn er ook 'kampouders'. Zij staan aan het hoofd van een kampweek en geven leiding aan de leiders die een groepje leiden. Zij leggen ook het contact met de ouders en regelen de organisatorische activiteiten. Alle leiders hebben een gezamenlijke startdag waarin ze toegerust worden voor de werkzaamheden en verantwoordelijkheden tijdens de kampweek (YOYkampen, 2017) (YOY, 2017).

Hoe ziet een kampweek eruit?

Een kampweek duurt van maandagochtend tot zaterdagochtend. De maandagochtend wordt er gezamenlijk gestart met de ouders erbij. Vanaf de middag begint het programma.

De ochtenden zijn gevuld met Bijbeltijd, waarbij de kinderen in kleine groepjes uiteen gaan. Er wordt uit een boekje gewerkt wat verdieping geeft op het thema. De middagen staan in het teken van ontspanning, waarbij er spellen en andere leuke activiteiten georganiseerd worden. De avonden worden verschillend ingevuld. Afhankelijk van de leeftijd en van de kampleiding wordt het programma naar eigen smaak ingevuld (YOYkampen, 2017) (YOY, 2017).

Missie en visie

De missie van YOY luidt als volgt: *'Gehoor geven aan Gods zendingsofdracht door het organiseren van kleinschalige kinder- en tienerkampen onder leiding van gemotiveerde christenen, om kinderen dichter bij God te brengen en hen te helpen een blijvende relatie met Hem te onderhouden'*.

In de visie van YOY wordt beschreven dat ze garant willen staan voor een veilige, vertrouwde en opbouwende omgeving. Dit geldt zowel voor de kinderen en tieners als voor de leiding die meegaan op kamp. Ze willen zich inspannen om een generatie te winnen voor het Koninkrijk van God die krachtig gebouwd is op een fundament in Jezus Christus.

Hun identiteit wordt sterk getekend door de kleinschaligheid en de persoonlijke aandacht voor de deelnemers. Ze benadrukken dat God ieder kind uniek heeft geschapen en dat ze in een persoonlijke relatie met God mogen staan (YOY, 2017) (Stichting YOY kinderkampen).

Met wie hebben wij het interview gehouden?

Wij hebben het interview met de coördinator van de leiding inschrijvingen. Haar taak is om aanmeldingen van deelnemers door te nemen, referenten te contacteren. Daarnaast doet ze nog andere werkzaamheden zoals het aanvullen van het onderwijsmateriaal. Ze is samen met haar man 6 jaar mee geweest als kok, inmiddels is ze samen met haar man al 6 jaar kampouders van één van de tienerkampen (YOYkampen, 2017).

3. DEELVRAAG 1: WAT ZIJN DE BELANGRIJKSTE DOELEN VAN DE GELOFSOPVOEDING VOLGENS DE LITERATUUR?

3.1 INLEIDING

In dit hoofdstuk wordt antwoord gegeven op deelvraag 1:

‘Wat zijn de belangrijkste doelen van de geloofsopvoeding volgens de literatuur?’

Vanuit verschillende disciplines in de literatuur is er gekeken naar de doelen van geloofsopvoeding. Deze disciplines zijn de praktische pedagogiek, ontwikkelingspsychologie, Bijbelse theologie, systematische theologie en de praktische theologie.

Helaas is er weinig actuele wetenschappelijke literatuur te vinden over geloofsopvoeding, wat maakt dat we een beknopte literatuurlijst tot onze beschikking hebben. Daarom is sommige literatuur wat gedateerd. Toch is ervoor gekozen om dit ook te gebruiken, gezien namen en citaten regelmatig aangehaald worden in recente wetenschappelijke literatuur.

Als er gesproken wordt over ‘kinderen’ is dit gericht op de leeftijdscategorie van 9 tot 12 jaar, daar waar het onderzoek ook op gebaseerd is.

3.2 DEFINITIE GELOFSOPVOEDING

Voordat er naar een antwoord wordt gezocht op de deelvraag, wordt eerst de definitie van geloofsopvoeding weergegeven. Binnen de godsdienstpedagogiek wordt de term ‘geloofsopvoeding’ niet veel meer gebruikt. Volgens Van de Koot-Dees wordt het in de praktijk nog wel gebruikt en is het een soort containerbegrip geworden. In de wetenschappelijke literatuur wordt de term vooral als terreinafbakening gebruikt, zodat men weet dat er gesproken wordt over geloof in de opvoedings situatie van opvoeder en kind (Van de Koot-Dees, 2013).

Van de Koot-Dees beschrijft ook de definitie die Professor W. Ter Horst geeft van geloofsopvoeding, welke luidt als volgt: ‘Alle invloed die het kind helpt om als persoon met de Heer in de wereld te leven’ (Ter Horst, 1989). Ter Horst is oud-hoogleraar in de orthopedagogiek en heeft veel wetenschappelijke literatuur geschreven omtrent de christelijke pedagogiek.

Tevens wordt deze definitie ook het meest aangehaald in de recent wetenschappelijke literatuur, waaronder in de literatuur van Van de Koot-Dees. Het gebruik van de definitie van Ter Horst in haar onderzoek, laat zien dat deze definitie nog steeds bruikbaar is.

3.3 OVERDRAGEN

Als erover opvoeden wordt gesproken is dat een proces wat plaatsvindt tussen de opvoeder en het kind. Het gaat om een proces waarbij er invloed wordt uitgeoefend ten bate van de ontwikkelingen van het kind. Het is wettelijk vastgesteld dat ouders de verantwoordelijkheid voor de zorg, begeleiding en opvoeding van het kind dragen. Ouders, die daartoe in staat zijn, zijn dus verantwoordelijk dat het kind zich kan ontwikkelen, kan leren en kan groeien, zowel fysiek als geestelijk (Kinderrechten, 2017). Het is hun taak om invloed uit te oefenen op het kind, zodat deze zich kan ontwikkelen. Zo geldt dit ook voor de geloofsopvoeding.

Vanuit de Bijbel worden ouders opgedragen om hun kinderen bekend te maken met God en het geloof over te dragen. Zo staat in Deuteronomium 6:4-9:

⁴Luister, Israël: de Heer uw God is de enige! ⁵Heb daarom de Heer, uw God lief met heel uw hart en ziel en met inzet van al uw krachten. ⁶Houdt de geboden die ik u vandaag opleg steeds in gedachten. ⁷Prent ze uw kinderen in en spreek er steeds over, thuis en onderweg, als u naar bed gaat en als u opstaat. ⁸Draag ze als een teken om uw arm en als een band op uw voorhoofd. ⁹Schrijf ze op de deurposten van uw huis en op de poorten van uw stad'. (NBV)

Deze tekst (vers 4) is een onderdeel van de *Sjema*, en vormt de centrale geloofsbelijdenis in het Jodendom. De *Sjema* wordt de Joodse kinderen al geleerd zodra ze kunnen spreken. Tweemaal daags reciteert een Joodse gelovige dit. Zo worden de joden onderwezen om de naam van God aan te roepen van jongs af aan tot aan hun dood. Vers 7 wordt hier dus heel letterlijk genomen. Het 'inprenten' van de geboden gaat over; *dat jullie kinderen ze goed leren en ze blijven herhalen (BGT)*. Door het constante herhalen, wordt het woord van God als het ware in de harten van de kinderen gelegd. Mozes bedoelt dit niet alleen maar op apart gezette tijden, maar juist in het alledaagse leven, daar waar je maar bent (Studiebijbel, 2017).

In Mattheüs 22:37 is te zien dat Jezus zich ook aansluit bij de tekst uit Deuteronomium. Hier noemt Hij het grootste gebod: *Gij zult liefhebben de Heere, uw God, met geheel uw hart, met geheel uw ziel, en met geheel uw verstand.* (SV)

Het woordje 'geheel' spreekt van complete overgave en toewijding. Het liefhebben van God komt ook hier weer als levenswandel naar voren.

Kinderen mogen opgevoed worden in de liefde van de Heer. Het is de taak van de vaders om hun kind(eren) op te voeden in tucht en de instructie zoals de Heer die geeft (Efez. 6:4) en deze rol wordt eveneens aan de moeders en grootouders toegekend (2 Tim 5:1). Het gaat hier om een stukje voorleven als opvoeder, wat een belangrijk aspect van de opvoeding is (Sakenfeld, 2006).

3.4 MYSTAGOGIE

Het overdragen van het geloof en het bekend maken van wie God is, is in eerste instantie de taak van opvoeders. Het overdragen wordt in de theologie ook 'mystagogie' genoemd. De betekenis die hieraan wordt gegeven, is het inleiden in het geheimenis van het heil (Van de Koot-Dees, 2013). Mystagogie is sterk georiënteerd op de geloofsgemeenschap. Vanuit de geloofsgemeenschap wordt een gelovige gezonden om anderen te begeleiden in het proces om God te leren kennen. Deze persoon wordt binnen de mystagogie een *mystagoog* genoemd. De mystagoog leidt een andere gelovige in, in de geheimenissen van het geloof en in de geloofsgemeenschap. De persoon die wordt ingeleid, wordt *myste* genoemd. Om een mystagoog te zijn moet je zelf ook myste zijn geweest. De mystagoog heeft zelf al stappen gezet in een relatie met God en kan van daaruit de myste inleiden in een persoonlijke relatie met God. Iedereen kan daarom zowel myste als mystagoog zijn, omdat we allemaal als kinderen van God worden geroepen om in relatie met Hem te staan (De Jong-van Campen, 2009).

Mystagogie is niet per definitie pedagogisch. Van de Koot-Dees merkt terecht op dat deze term niet direct voorkomt in de hedendaagse pedagogische literatuur. Ter Horst spreekt wel over geloofsopvoeders als mystagoog. Hij omschrijft het als momenten die de geloofsopvoeder met kind beleeft, waarbij er iets nieuws gezien, gehoord of ervaren wordt, wanneer zij met het Evangelie in aanraking komen (Ter Horst, 2008). Het is iets wat niet te beschrijven is, een ervaring die boven de rede uitstijgt. In de Bijbel worden deze ervaringen gezien als een religieuze beleving (Brink & Kooi, 2012). Het laat sporen achter in het zelfbewustzijn van het kind, ook al kan het kind zich het voorval niet meer herinneren. Het is belangrijk dat opvoeders zelf het evangelie in hun hart hebben (Ter Horst, 2008). De rol van de Heilige Geest mogen we hierin zeker niet onderschatten. De Heilige Geest is

actief werkzaam in het leven en geloof van een christen. De Geest van God maakt het woord levend, Hij openbaart de geheimenissen van de Bijbel waardoor we het Woord van God kunnen begrijpen. Van daaruit leren we wat de wegen zijn waarin God ons wil leiden (Brink & Kooi, 2012). Geloofsopvoeding kan gezien worden als een inwijding in de geheimenissen van het geloof. De geloofsopvoeder is hierin de mystagoog en het kind is de myste. Dit hoeft niet zozeer opgevat te worden als zending namens de gemeente, maar wel als een mystagoog die het kind inleidt in een relatie met God.

3.5 VOORLEVEN

Het kind bekend maken met God kan op verschillende manieren. Maar wat veelvuldig in de literatuur terugkomt, is het voorleven van het geloof. Uit onderzoek is gebleken dat 80% van wat een kind weet en kan, geleerd is door het overnemen en nadoen van de ander. De overige 20% wordt geleerd door onderwijs en bewuste opvoeding. Het kind leert dus het meest van de onbewuste opvoeding (Vrijmoeth-de Jong, Karssen-Engelsman, & Lenstra-Vrijmoeth, 2006).

De opvoeder heeft daarom een grote verantwoordelijkheid in wat hij of zij laat zien aan het kind. Voor kinderen in de leeftijd van 9 tot 12 jaar is dat misschien nog wel belangrijker, omdat ze zich gaan spiegelen aan rolmodellen in hun leven. Opvoeders worden gezien als identificatiefiguren. Kinderen hebben snel de neiging gezaghebbende autoriteiten te volgen. Kinderen vinden alles goed en fout wat hun rolmodellen ook goed en fout vinden (Struyven, Beaten, Kyndt, & Sierens, 2010). Het is dus van groot belang dat de opvoeder handelt en wandelt naar de wil van de Heer, zodat het juiste voorbeeld gegeven wordt en het leven met God voorgeleefd wordt. Er kan dus gezegd worden dat de opvoeder een mystagoog is, die het kind inleidt in de geheimenissen van het geloof, wat vooral door woorden en daden gebeurt. De Sjema uit Deuteronomium laat zien dat we God dagelijks mogen belijden als Heer en in relatie met Hem mogen staan. Vanuit de relatie die de opvoeder zelf heeft met God, kan hij of zij aan het kind vertellen wie God is. Om als opvoeder iets van God te laten zien, is het daarom belangrijk dat eigenschappen van God terugkomen in de manier waarop het kind wordt opgevoed (Vrijmoeth-de Jong, et al. 2006).

God kent vele eigenschappen, een aantal daarvan komen in de hedendaagse pedagogische literatuur en de godsdienstpedagogiek terug. Ook Van de Koot-Dees benoemt deze eigenschappen in haar onderzoek over geloofsopvoeding, dat ook de mens deze eigenschappen met hulp van God kan voorleven. Het gaat om de volgende eigenschappen:

- Liefde
- Genade & vergeving
- Trouw
- Geduld
- Rechtvaardigheid

Liefde

Gods liefde voor de mens is door heel de Bijbel terug te vinden. Vanuit de liefde die we van God ontvangen, kunnen we God en de ander liefhebben, Johannes roept de gelovigen daartoe op in 1 Johannes 4.

Met de verkregen liefde van God, mogen opvoeders dus deze liefde aan het kind doorgeven, zodat het kind door de opvoeder heen iets van God mag zien. Liefde uiten naar de ander heeft als effect dat deze zich geliefd gaat voelen, zo kan ook het kind zich geliefd voelen door de opvoeder.

Genade & vergeving

God is genadig, hierdoor kan Hij de onverdiende liefde aan de mens geven. Ondanks dat de mens herhaaldelijk in zonde vervalt en dus ver van God verwijderd is, wil God ons na het belijden van schuld genadig zijn door ons te vergeven door het offer van Zijn Zoon Jezus Christus.

Ook de gelovige krijgt vanuit de Bijbel de opdracht om genadig te zijn en de ander te vergeven. Zo is dit ook een taak in de geloofsopvoeding. Doordat het kind vergeven wordt, zal het kind iets van de genade en vergeving van God kunnen zien.

Trouw

God is trouw, dat wat Hij beloofd heeft komt Hij na. Zo heeft God beloofd om het volk Israël uit ballingschap te halen en de *Messias* te zenden.

Dat God zijn beloften nakomt, maakt dat mensen hun vertrouwen kunnen stellen op Hem.

Zo kan ook de opvoeder iets van de trouw van God laten zien door trouw te zijn in wat deze heeft gezegd. Als een opvoeder in zijn doen en laten niet trouw is, zal het kind het ook lastiger vinden om te zien dat God een God van trouw is.

Geduld

Het geduld wat opvoeders regelmatig moeten opbrengen voor het kind staat nog in schril contrast met het geduld dat God met de mensheid heeft.

Toch is geduld voor de mens vaak al een hele opgave. Het is daarom ook niet voor niets een onderdeel van de vrucht van de Geest. Het leven laten leiden door Gods Geest zal de opvoeder helpen om geduld te tonen.

Rechtvaardigheid

God is een rechtvaardig God. Hij is eerlijk en onpartijdig en Hij zal oordelen over goed en kwaad. Bij rechtvaardig handelen volgen vaak consequenties. Zo mag ook de opvoeder rechtvaardig handelen naar het kind, waarbij deze eerlijk en onpartijdig is. Als opvoeders rechtvaardig zijn in hun doen en laten, zal dit ook invloed hebben op hoe het kind God ziet, als een rechtvaardig God of als een willekeurig God.

3.6 RITUELEN EN GEBRUIKEN

Naast dat het belangrijk is dat de eigenschappen worden voorgeleefd aan kinderen en dat ze op die manier God mogen leren kennen, zijn er nog rituelen en gebruiken die daaraan bijdragen. Bijbellezen, bidden, zingen en naar de kerk gaan worden het meest door opvoeders met kinderen gedaan. Menig onderwijsboek over christelijke opvoeding geeft handvatten voor het uitvoeren van deze rituelen in het gezin.

Bijbellezen

De Bijbel is de openbaring van God zelf. Door met kinderen de Bijbel te lezen, leren zij God beter kennen en een beeld van Hem te ontwikkelen. De Bijbel geeft richtlijnen hoe je je als christen moet gedragen, het beschrijft normen en waarden. De manier waarop dit verteld wordt zal invloed hebben op de manier waarop kinderen de Bijbel zullen interpreteren (Van de Koot-Dees, 2013) (Vrijmoeth-de Jong, Karssen-Engelsman, & Lenstra-Vrijmoeth, 2006) 2006).

Bidden

Bidden gebeurt vanuit de relatie die de mens heeft met God. Jezus zelf leert ons bidden door het Onze Vader. Bidden is een wederkerigheid van luisteren naar Gods stem en daarop reageren. Het is een manier om het geloof te beleven, het zijn momenten van bezinning en dankbaarheid. Vanuit de relatie die kinderen met hun opvoeder hebben, worden ze bekendgemaakt met de relatie met God.

Door gebed kunnen kinderen leren communiceren met God en kunnen ze naar Hem leren luisteren. Kinderen raken vertrouwd met een God die er altijd is en naar hen wil luisteren. Dat zal hun geloof en vertrouwen in God versterken (Van de Koot-Dees, 2013) (Vrijmoeth-de Jong, et al. 2006).

Zingen

Zingen is een belangrijke vorm van aanbidding. Met zingen geef je woorden aan het prijzen en eren van God. Daarnaast is het een didactische methode. In veel liederen wordt er over Bijbelse waarheden

gezongen. Lieder worden snel onthouden en daarmee ook de Bijbelse waarheden. Zoals het kinderlied 'Zing, zing, zingen maakt blij' beschrijft, zo geeft zingen vreugde en maakt zingen het geloof levendig (Bos-Meeuwsen & Dam, 2001) (Vrijmoeth-de Jong, et al. 2006).

Gemeenschap

Gemeenschap is, zoals eerder is benoemd, een belangrijk onderdeel van de mystagogie. De mystagoog die in dit geval de opvoeder is leidt het kind binnen in de geloofsgemeenschap. De geloofsgemeenschap speelt ook een belangrijke rol in het bekendmaken van God. Naast het gezin, waarin de opvoeders als mystagoog inleiden en voorleven, speelt de geloofsgemeenschap daar ook een belangrijke rol in (De Jong-van Campen, 2009). De geloofsgemeenschap geeft vorm aan vieren, dienen en leren. In Handelingen 2 zien we dat de gemeente regelmatig bij elkaar kwam om het leven met elkaar te delen en samen God te eren. In de geloofsgemeenschap komt het dienen van God, Hem leren navolgen en het leven door de Geest tot uitdrukking. Doordat kinderen hier aan mee doen, zullen ze groeien in het geloof en in de relatie met God zelf (Vrijmoeth-de Jong, et al. 2006). Zoals al eerder is benoemd zijn kinderen in de leeftijd 9 tot 12 jaar sterkt geneigd te doen wat de opvoeder ook doet. Op deze leeftijd worden naast de opvoeders ook andere rolmodellen belangrijker voor het kind. Kinderwerkers, clubleiders, leraren et cetera, worden voor het kind identificatiefiguren. Dat wat het kind verteld, voorgedaan en geleerd wordt binnen een geloofsgemeenschap, zal invloed hebben op de geloofsontwikkelingen van het kind.

De verbinding tussen de geloofsgemeenschap, mystagoog en myste is sterk. De geloofsgemeenschap is de gestalte van het Lichaam van Christus. Het gaat hierbij om alle gelovigen, dit is niet gekoppeld aan een kerkelijke denominatie. We zien echter dat vandaag de dag de kerk als gevestigde kerk krimpt omdat de secularisatie toeneemt. Zo stromen kerken leeg en verlaten vooral veel jongeren de kerk. Dit heeft onder andere te maken met de postmoderne tijd waarin we leven, waar kleinere groepen, zoals netwerken steeds belangrijker worden. Van Wijnen noemt deze 'nieuwe' netwerkgroepen in zijn onderzoek 'neo-tribes' (Van Wijnen, 2016, p. 144). Deze neo-tribes zijn het proces wat individualisme herzielt. Het geeft een nieuwe balans tussen het individuele en het gemeenschappelijke wat boven het individualisme uitstijgt.

Door de krimp van gevestigde kerken gaan ook christelijke netwerkgroepen een belangrijkere rol spelen. Vooral onder christelijke tieners worden deze netwerkgroepen of 'neo-tribes' populair en belangrijk voor hen. Dit worden plekken waar het geloof beleefd, ervaren en gedeeld wordt met leeftijdsgenoten. Netwerken vormen nieuwe geloofsgemeenschappen (Van Wijnen, 2016) Conferenties en kampen kunnen daarom ook gezien worden als (tijdelijke) geloofsgemeenschappen. Daar waar gelovigen samenkomen kan er gesproken worden van geloofsgemeenschap. Jezus zelf zegt in Mattheus 18:20: *'Want waar twee of drie mensen in mijn naam samen zijn, ben ik in hun midden.'* (NBV). Jezus zal door de Heilige Geest aanwezig zijn, daar waar gelovigen in Zijn naam bijeenkomen. Dit kan dus zijn bij een zondagse samenkomst, een christelijk netwerk, een conferentie of een kamp.

3.7 GELOOFSONTWIKKELING

Als mystagoog God bekend maken aan het kind, door het voorleven zal bijdragen aan de geloofsontwikkeling van een kind. Hieronder wordt aan de hand van verschillende theorieën het proces van de geloofsontwikkeling in de leeftijdsfase van 9 tot 12 jaar beschreven.

Vanuit een gezonde relatie zien, horen en leren kinderen wat een relatie met God inhoudt en hoe ze dat zelf ook deze relatie met God kunnen hebben. Vanuit de relatie die het kind heeft met de opvoeder beseffen kinderen dat ze onderdeel uitmaken van het gezin, wat het kind veiligheid biedt (G.K. Portal geloofsopvoeding, 2012). Deze veiligheid wordt gecreëerd door regels en grenzen, normen en waarden. Dit kan men zien als een afbakening waarin kinderen de ruimte krijgen om zich

te kunnen ontwikkelen. Ter Horst zegt *'goede regels vergroten de vrijheid en de verantwoordelijkheid'* (Ter Horst, 1995, p. 111). Voor kinderen is het krijgen van verantwoordelijkheid belangrijk, ze leren hierin steeds zelfstandiger te worden, wat bijdraagt aan het volwassen worden (Bos-Meeuwssen & Dam, 2001).

Naast dat kinderen normen en waarden, regels en grenzen en verantwoordelijkheid leren, is feitenkennis ook een belangrijk onderdeel van overdragen. De Bijbel zegt in Psalm 78 dat we onze kinderen over de weldaden van God moeten leren. Net als de Sjema in Deuteronomium wordt het ook benadrukt dat kinderen de verhalen over God moeten weten. Het is juist belangrijk voor de kinderen in de leeftijd van 9-12 jaar om deze verhalen te horen, dit omdat feitenkennis voor deze groep steeds belangrijker wordt (Feldman, 2016).

Professor Psycholoog Piaget heeft de cognitieve ontwikkelingen van kinderen bestudeerd en is de grondlegger van de fasetheorie. Over kinderen in deze leeftijd zegt hij dat ze leren logisch na te denken, ze leren in de feitenkennis rangordes aan te brengen. Ze ontwikkelen het vermogen om rekening te houden met verschillende aspecten van situaties en beginnen de juiste conclusies te trekken. Ondanks al deze grote ontwikkelingen blijft abstractie buiten bereik (Feldman, 2016).

Vanaf het twaalfde levensjaar leren kinderen concreet en abstract te denken en beginnen ze met logische verbanden te leggen (Vreugenhil, 2008).

Opvallend is dat Piaget en Goldman beide van mening zijn dat de religieuze ontwikkelingen gelijk lopen aan de niet-religieuze ontwikkelingen (Vreugenhil, 2008). Theoloog Fowler zegt echter dat de geloofsontwikkelingen van kinderen meer is dan alleen de ontwikkeling van het denken. Fowler is een Amerikaanse theoloog en heeft zich gespecialiseerd in de menselijke ontwikkeling. Hij heeft een theorie ontwikkeld van zes fasen die mensen doorlopen in de geestelijke ontwikkeling, waarbij zijn werk gebaseerd is op de theorie van Piaget en Kohlberg (Fowler, 1981). Op de theorie van Fowler is veel kritiek gekomen vanwege het normatieve karakter. Iemand zou namelijk door een 'hogere' stadium een betere gelovige zijn. Er worden daarmee kwalificaties gehangen aan de manier waarop iemand zijn geloof zou verwoorden.

Ondanks de kritiek geeft Fowler heel duidelijk inzicht in de geloofsontwikkeling, die gekoppeld is aan leeftijd. Daarmee wordt inzicht gegeven in de ontwikkelingen van het kind, ook op geloofsgebied. Daarom heeft het werk van Fowler vandaag de dag nog steeds veel gezag (Lanser, 2003).

Fowler beschrijft in zijn boek *Stages of faith* dat kinderen in de leeftijd van 6 tot 12 jaar in fase 2 zitten en noemt dit Mythic-Literal Faith. Dit betekent dat kinderen in deze leeftijdsfase verhalen en geloofsovertuigingen letterlijk overnemen van hun omgeving. Daarnaast hebben kinderen een grote gevoeligheid voor symboliek en drama. Zoals ook Piaget al aangaf dat kinderen abstractie nog niet begrijpen, zien kinderen alles letterlijk. Zo is dit ook met zingeving, kinderen interpreteren de (Bijbelse) verhalen letterlijk (Fowler, 1981).

De Amerikaanse theoloog J. Westerhoff heeft in zijn model veel overlap met de fasen die Folwer beschrijft. Wat Westerhoff daar echter aan toevoegt, is dat kinderen in deze leeftijdsgroep hun geloof voornamelijk ontwikkelen door zintuigelijke en emotionele ervaringen. Ook hebben kinderen behoefte aan liefde en acceptatie. De ervaringen, de liefde en de acceptatie vinden plaats binnen het gezin waar kinderen in opgroeien (Westerhoff III, 2012).

Liefde is een eigenschap die ook beschreven staat bij het voorleven van het geloof en zal dus invloed hebben op de ontwikkelingen van het kind.

Christelijke psycholoog dr. Larry Stephens heeft een theologisch model ontwikkeld over wat geloven is, vertaalt in leeftijdsfasen. Bij de leeftijdsfase van 9 tot 12 jaar is dat het ontwikkelen van een positief godsbeeld (Records, 2014). Daarbij beschrijft Stephens ook meerdere opvoedingsdoelen voor de ouders. Voor het ontwikkelen van een positief godsbeeld zijn dat de volgende doelen: 'Zichzelf zien als een positief geestelijk wezen. Een behoefte om God te begrijpen en over spirituele concepten te leren. Op God leren vertrouwen voor leiding en steun. Van spirituele ervaringen leren genieten zoals vereren, bidden en toewijding. Anderen leren dienen en een persoonlijke relatie met God aangaan.

Het kind moet God zien als een vriendelijke, liefhebbende Vader, vol van genade en waarheid, niet als eisende perfectionist. In deze fase heeft het kind nodig om Jezus als redder aan te nemen' (Vreugenhil, 2008, p. 50). Ook hier komt het stukje voorleven weer bij kijken. De manier waarop opvoeders de eigenschappen van God laten zien in hun doen en laten, zal invloed hebben op de ontwikkeling van het godsbeeld van het kind. Daarom is het zo belangrijk dat opvoeders God zelf ook leren lief te hebben met geheel hun hart, ziel en verstand (Deut: 6:4-9).

Toch wordt er ook een kanttekening geplaatst bij het model van Stephens, aangezien het behoorlijk riskant is om geloofsinhoudelijke accenten toe te kennen aan een bepaalde leeftijdsfase. Dit scheidt namelijk een mechanistisch beeld van de geloofsontwikkeling. Ondanks dat, is het goed om als (mede)opvoeder bewust te zijn van de geloofsontwikkelingen per leeftijd, in dit geval het ontwikkelen van een goed godsbeeld. Daarbij moet men echter wel beseffen dat er ook uitzonderingen zijn, waarbij de geloofsontwikkeling van een kind ook anders kan lopen.

3.8 HEILIGE GEEST

Ondanks alle psychologische en theologische theorieën, waarbij het proces van inleiden, voorleven en ontwikkelen beschreven wordt, mogen we de rol van de Heilige Geest niet vergeten.

De Geest zal namelijk bewerken wat een kind mee krijgt vanuit de opvoeding. We mogen in de leer van de Heilige Geest, Hem zien als goddelijk persoon vanwege de intieme relatie die Hij heeft met de mensen (Ouweneel, 2007, p. 72). De Heilige Geest is namelijk de persoon die Gods wil in ons bewerkt, Hij overtuigt ons onder andere van zonde, van zoonschap, de wedergeboorte en de opstanding. De Heilige Geest is niet zomaar een kracht, het is de Geest van God. Het is de Geest die van God uitgaat, God zendt de Geest uit. De Heilige Geest is de Verstrooster, Hij onderwijst en getuigt, Hij hoort, spreekt, overtuigt en leidt (Ouweneel, 2007).

Hij laat dat wat gezaaid wordt tijdens de opvoeding opkomen op Zijn tijd en bewerkt de ervaringen in het leven van het kind (Brink & Kooij, 2012).

Daarbij wordt de optie opengelaten dat het kind ondanks alles wat deze meekrijgt toch een andere weg kan kiezen.

De (mede)opvoeder is dus altijd afhankelijk van het werk van Heilige Geest, maar ook de keuze die het kind zelf gaat maken. Het kind moet zelf een visie ontwikkelen, het is dus niet de bedoeling dat het kind het geloof van de (mede)opvoeders volledig overneemt. Het doel is dat het kind God zelf mag leren kennen en van daaruit een eventuele eigen keuze voor Hem mag maken (Juch, 1996).

Dat de (mede)opvoeder bijdraagt aan de geloofsontwikkeling van een kind, geeft Westerhoff in een mooi metafoor weer: een boom met jaarringen.

Elk jaar komt er weer een ring bij, de ene keer dikker dan de andere keer. Het geloof groeit ook zoals de jaarringen van een boom. Elke ring die eraan toegevoegd wordt bouwt op wat er eerder is gegroeid. Het ene jaar zal het meer zijn dan het andere jaar. Alles wat er beleefd wordt binnen de geloofsofvoeding zal het kind dus laten groeien in geloof (Westerhoff III, 2012).

3.9 CONCLUSIE

‘Wat zijn de belangrijkste doelen van de geloofsopvoeding volgens de literatuur?’

Uit de literatuurstudie is naar voren gekomen dat er maar één belangrijk geloofsopvoedingsdoel is. Dat doel is dat het kind God zelf mag leren kennen, waarbij het kind een eigen keuze voor Hem mag maken om een leven met God te leiden. In de literatuur is veel terug te vinden over hoe dit doel bereikt kan worden. De voornaamste punten waarin dit naar voren komt, zijn: inleiden in het geheimenis van het geloof, het voorleven van het geloof en de geloofsontwikkeling.

INLEIDEN IN HET GELOOF, MYSTAGOGIE

Geloofsopvoeding is in eerste instantie de taak van de opvoeder. Opvoeders mogen, vanuit de opdracht die God aan Mozes geeft in de Sjema, kinderen bekend maken met God. Als mystagoog mogen zij het kind inleiden in de geheimenissen van het geloof en in de geloofsgemeenschap. Niet alleen opvoeders kunnen gezien worden als mystagogen, ook andere christelijke rolmodellen kunnen op verschillende manieren het kind verder leiden in de geheimenissen van het geloof.

VOORLEVEN

Uit de literatuurstudie is gebleken dat kinderen zich spiegelen aan rolmodellen en aannemen wat zij doen en zeggen. Bij het voorleven van geloof laat je het kind iets proeven van het God, zo leert het kind God kennen door de manier waarop de opvoeder met het kind omgaat. Gebruiken en rituelen zoals Bijbellezen, bidden, en zingen zijn middelen waardoor het kind iets van kan God leert, en wat tot ondersteuning kan zijn om zelf een persoonlijke relatie met God aan te gaan.

GELOOFSONTWIKKELING

Alle bovengenoemde punten zullen bijdragen aan de geloofsontwikkeling van het kind. Het gaat er uiteindelijk om dat het kind zelf nieuwsgierig wordt en een verlangen krijgt om God te leren kennen. Pas dan zal het geloof van het kind puur en echt zijn. Daarbij zal de Heilige Geest bewerken dat wat in het leven van een kind gezaaid is. Daarbij zal de Heilige Geest datgene bewerken wat in het leven van een kind gezaaid is.

4. DEELVRAAG 2: WELKE DOELEN HEBBEN DE DRIE KAMPEN MET BETREKKING TOT DE GELOOFSOPVOEDING EN HOE VERHOUDEN DEZE ZICH TOT DE LITERATUUR?

4.1 INLEIDING

In dit hoofdstuk worden de resultaten beschreven van de drie diepte-interviews die gehouden zijn met de bestuursleden van de drie desbetreffende kampaanbieders. De onderzoeksresultaten geven een antwoord op de volgende deelvraag:

‘Welke doelen hebben de drie kampen met betrekking tot de geloofsopvoeding en hoe verhouden deze zich tot de literatuur?’

In de literatuur zijn bepaalde onderwerpen naar voren gekomen, op dezelfde manier wordt nagegaan hoe deze onderwerpen naar voren komen bij de kampen.

4.2 DOELEN GELOOFSOPVOEDING

Om goed in kaart te brengen wat de effecten van de kampen zijn, is het belangrijk om te weten welke doelen de kampen zelf voor ogen hebben. Zo zijn de kampaanbieders gevraagd wat voor doelen zij hebben met betrekking tot de geloofsopvoeding.

Opvallend was dat alle drie de kampaanbieders dit lastig vonden te omschrijven en geen duidelijke doelen konden benoemen. Dit staat dan ook niet beschreven op de website of in beleidsdocumenten.

Omdat de kampen niet goed konden omschrijven wat de doelen van de geloofsopvoeding zijn, spraken de kampaanbieders vooral over de algemene doelen. De kampaanbieders hadden het over woorden als ‘zaaien’, ‘overdragen’, ‘meegeven’ en ‘geloofsverdieping’. Met het zaaien wordt bedoeld om geloof te zaaien in de levens van de kinderen, waarbij het Gods werk is om het te laten ontkiemen.

*“Wij mogen wel gewoon zaaien en dat doen we volop en dan zal Hij oogsten.” –
Kampaanbieder 2*

Dit ‘zaaien’ is eigenlijk tweeledig. Op de kampen komen zowel kinderen die thuis gelovig opgevoed worden, als kinderen waarbij geen sprake is van een gelovige opvoeding.

Zo wordt er ‘gezaaid’ bij kinderen die het evangelie nog niet eerder hebben gehoord, voor hen zal het geestelijke programma nieuw zijn. Maar er wordt ook ‘gezaaid’ bij kinderen die al wel bekend zijn met het evangelie.

Zo gaf kampaanbieder 1 aan dat het hun taak is om kinderen bekend te maken met het evangelie, ook kinderen zonder een christelijke opvoeding. De helft van de deelnemende kinderen is dan ook niet bekend met het evangelie. Hij benoemde dat dit juist een uitdaging is voor beide partijen; de ongelovige kinderen komen in aanraking met het evangelie. De kinderen die gelovig opgevoed zijn, worden juist aan het denken gezet over hun persoonlijk geloof door de scherpe vragen die de ongelovige kinderen stellen. Wel blijft dit volgens de kampaanbieder altijd een hele uitdaging. Één van de kampaanbieders die sportkampen aanbiedt krijgt om deze reden veel aanmeldingen van kinderen die geen christelijke achtergrond hebben. Ook zij komen door het geestelijk programma in aanraking met het evangelie. Kampaanbieder 2 stelt dat er ook kinderen zijn die niet meer naar de kerk gaan, maar nog wel naar het kamp willen.

Ondanks dat alle drie de geïnterviewde kampaanbieders geen concreet antwoord wisten te geven op de vraag naar de doelen met betrekking tot de geloofsopvoeding, waren ze ervan overtuigd dat

een christelijk kamp zeker bijdraagt aan de geloofsopvoeding. De kampaanbieders gaven hiervoor als reden dat een kamp een hele andere ontspannen setting is dan thuis of in de kerk en het evangelie dan wel twee keer zo hard binnen kan komen. Alle drie de kampen benadrukken dat het kind door God geliefd is en dat ze God in hun dagelijks leven mogen betrekken, dit is volgens hen dan ook van grote bijdrage.

Toch benoemden twee van de kampaanbieders wel dat geloofsopvoeding in eerste instantie thuis gebeurt, zoals de literatuur ook onderschrijft.

4.3 LEIDERS ALS IDENTIFICATIEFIGUREN

Uit de literatuur blijkt dat kinderen opvoeders gaan zien als identificatiefiguren en dat deze een belangrijke rol spelen bij de geloofsopvoeding. Volgens de kampaanbieders worden leiders gezien als identificatiefiguren. De kampaanbieders achten de rol van een leider dan ook erg belangrijk. De kampleiders mogen een voorbeeld zijn voor de kinderen. Zo hebben de leiders een week lang de kans om in de deelnemende kinderen en hun geloof te investeren.

“... ze [leiders] kunnen nog zoveel woorden zeggen, maar als je daden niet in overeenstemming komen dan zullen ze veel meer je daden onthouden dan je woorden. Dus die leiders zijn echt een belangrijk voorbeeld voor de kinderen.” – Kampaanbieder 1

Daarbij geven de kampaanbieders aan dat de leiders, ook al weten ze misschien nog niet alles van het geloof, wel kunnen bijdragen aan de geloofsopvoeding van de kinderen in een kampweek. Het is voor de kampaanbieders geen probleem dat de leiders verschillende kerkelijke achtergronden hebben. Wel is een voorwaarde dat de leiders een levende relatie met God hebben en ze achter de visie van de organisatie staan.

Om de leiders voor te bereiden voor een kampweek bieden alle kampaanbieders op hun eigen manier toerusting aan. Zo wordt er een toerustingsdag of –weekend voor de leiders georganiseerd, waarbij ze worden toegerust of onderwezen.

4.4 VOORLEVEN

Leiders spelen een belangrijke rol als het gaat om het voorleven van het geloof. Vanuit de literatuur is gebleken dat voorleven een belangrijk onderdeel is van de geloofsopvoeding. De kampen willen kinderen bekend maken met God en Hem uitdragen aan de kinderen. Persoonlijke aandacht is hiervoor een belangrijke sleutel. Alle kampen werken met kleine groepjes waarin ze bepaalde onderdelen van het programma volgen. Zoals al eerder beschreven, gaven de kampaanbieders aan dat de kinderen tijdens het kamp mogen ervaren dat de kinderen uniek en geliefd zijn, op deze manier willen ze Gods liefde laten zien aan de kinderen.

Voor de kampaanbieders is dit de manier waarop zij onder andere bijdragen aan de geloofsopvoeding van de kinderen. Ze geven aan dat ze willen voorleven, waarbij het geloof iets is van alle dag en dat het draait om een relatie.

“... geloven is iets van iedere dag is en dat geloven voor veel mensen nog een religie is maar dat geloven een relatie mag zijn. En dat wil je absoluut die kinderen mee geven. Dat ze gewoon gemaakt zijn door God, dat ze uniek zijn, dat ze geliefd zijn en dat God van ze houdt en daarbij moet je wel de kanttekening plaatsen dat je er niet zomaar op los kan leven en doen wat je wil [sic].” – Kampaanbieder 2

RITUELEN EN GEBRUIKEN

Door verschillende rituelen en gebruiken willen de kampen ook het geloof voorleven. Een aantal van de rituelen en gebruiken die in de literatuur worden beschreven komen ook terug in de kampen. Hoewel de kampen niet echt hun doelen met betrekking tot de geloofsopvoeding aangaven, bevatten de geestelijke programma's stuk voor stuk een aantal rituelen en gebruiken die de geloofsontwikkeling van een kind ondersteunen.

Binnen het geestelijke programma wordt er gebeden, liederen gezongen en wordt er in de Bijbel gelezen. Zo houden de kampen in kleine groepjes stille tijd met de kinderen, waarin ze een stukje Bijbelse verdieping krijgen. Elk van de kampen vult dit weer anders in. Kampaanbieder 1 wil in het geestelijk programma ook graag bij het niveau van de kinderen aansluiten en werkt met verschillende niveaus. Zo is er een 'makkelijk' en een 'moeilijk' programma voor de kinderen.

Kampaanbieder 2 gaf aan dat ze ruimte bieden aan de kinderen om bijvoorbeeld voor zich te laten bidden, zelf te bidden of een getuigenis te geven. Wat volgens hen een onderdeel is van geloofsopvoeding.

Twee kampaanbieders gaven de kinderen de gelegenheid om openlijk een keuze voor God te maken, het "keuzemoment". Kampaanbieder 1 gaf aan hier bewust niet voor te kiezen. Hij gaf als reden dat dit de rol van de Heilige Geest is:

'We hebben de visie dat we geroepen zijn om het blijde nieuws door te geven, dat het een keuzemoment is. . . en daar blijft het ook bij. Dus de keuze laten we aan de kinderen over. De keuze wordt bewerkt door de Heilige Geest, Hij zal het op zijn tijd wel doen. Dat kan zijn dat kinderen dat op dat moment in dat kamp maken. Maar het kan ook over 20 jaar pas zijn dat ze deze keuze maken.' – Kampaanbieder 1

Alle drie de kampaanbieders willen de kinderen wat meegeven over een leven met Jezus. Over het algemeen is de invulling hetzelfde maar als het aankomt op het maken van een keuze maken voor Jezus tijdens het kamp, kiezen ze hun eigen weg.

4.4 GELOOFSONTWIKKELINGEN

De geïnterviewde kampaanbieders gaven aan dat er zeker effecten te zien zijn bij een kind dat op kamp is geweest. Hierbij wordt de scheiding gemaakt van effecten op korte termijn en effecten op langere termijn. Wel gaven alle drie de kampen aan dat de effecten lastig te meten zijn en dat ze tevreden zijn met de effecten die ze nu zien.

EFFECTEN OP KORTE TERMIJN

Effecten op korte termijn, zijn in dit geval effecten die al zichtbaar zijn tijdens de kampweek zelf.

De verschillende effecten zijn:

- De kampaanbieders zien dat kinderen een stukje rust krijgen gedurende een kampweek. Bijvoorbeeld bij kinderen die erg druk waren toen ze binnen kwamen. Ook ontvangen ze een stukje rust van God. Dit komt volgens de kampaanbieders vooral doordat zij de kinderen willen meegeven dat ze zichzelf mogen zijn en zich geliefd mogen voelen.
- Kampen zien ook dat kinderen die verlegen of timide waren tijdens een kampweek openbloeien. Kinderen kruipen uit hun schulp en willen bijvoorbeeld wat delen voor de hele groep van iets dat ze hebben meegemaakt tijdens de kampweek.

EFFECTEN OP LANGERE TERMIJN

Effecten op langere termijn zijn effecten die na het kamp optreden en waarvan kampaanbieders veelal positieve reacties krijgen van ouders.

Verschillende effecten die zichtbaar worden zijn:

- Miltjes van ouders die vertellen dat het kind het erg zijn zin heeft gehad of soms een getuigenis.

*“ . . . mijn kind heeft zich laten dopen en dat is op jullie kamp een paar jaar geleden begonnen zeg maar, dat hij zeg maar honger kreeg naar het geloof.” –
Kampaanbieder 2*

- Regelmatig komen kinderen het jaar erop weer terug. Kampaanbieders 3 ziet dat als kinderen verschillende jaren achtereenvolgens naar het kamp gaan, ze groeien in persoonlijke ontwikkeling en geloof.
- Kampaanbieders zien dat oud-deelnemers leiders worden van de kampen.

Alle drie de kampen gaven aan dat ze tevreden zijn met de effecten die worden waargenomen. De kampaanbieders vinden het fijn en bemoedigend om af en toe een getuigenis te zien of een positief geluid te horen, maar dat is niet het uitgangspunt van de kampen.

“Het mooiste effect is als je kinderen echt ziet veranderen; dat ze een keuze maken voor de Here Jezus. Maar dat is natuurlijk niet aan ons. . . . God moet het doen, en dan houd ik maar vast zoals de paus zegt: ik ga slapen, want het is Uw kerk. Wel mogen we onze ogen open houden; want als je het wonder van genade ziet dan kun je daar alleen maar verwonderd over zijn.” – Kampaanbieder 1

4.5 CONCLUSIE

Welke doelen hebben de drie kampen met betrekking tot de geloofsopvoeding en hoe verhouden deze zich tot de literatuur?

Uit de diepte-interviews met de kampaanbieders is gebleken dat ze alle drie niet goed een antwoord wisten te geven op de vraag wat hun doel of doelen waren met betrekking tot de geloofsopvoeding. Ze hebben hier geen vastgestelde doelen op papier staan. Opvallend is dat de kampaanbieders intuïtief aangaven dat een kampweek zeker bijdraagt aan de geloofsopvoeding.

De antwoorden die ze gaven waren een indicatie van wat zij willen bereiken met de kampweek bij de kinderen. De kampaanbieders zijn zich ervan bewust dat de geloofsopvoeding primair bij de ouders ligt, zoals ook de literatuurstudie uitwijst.

De uitkomsten van de interviews met de kampaanbieders verhouden zich tot een aantal belangrijke punten uit de literatuur namelijk: de mystagogie, het voorleven en de geloofsontwikkeling.

INLEIDEN IN HET GEHEIMENIS, MYSTAGOGIE

De kampaanbieders en leiders kunnen zichzelf als mystagoog zien omdat ze willen zaaien in de levens van de kinderen en hen een stukje geloofsverdieping willen meegeven tijdens een kampweek. Zij mogen de kinderen inleiden in het geheimenis van het geloof. Dit gebeurt voor zowel gelovige als ongelovige kinderen. Dit betekent dat kinderen die gelovig zijn verder mogen worden ingeleid en kinderen die niet geloven voor het eerst mogen worden ingeleid in de geheimenissen van het geloof.

VOORLEVEN

De leiders spelen een belangrijke rol in het voorleven van het geloof tijdens de kampweek. Door de manier waarop zij met de kinderen omgaan en de manier waarop zij het geloof beleven, kunnen zij door het voorleven een bijdrage leveren aan de geloofsopvoeding. Ook door de rituelen en gebruiken mogen de leiders het geloof voorleven. Ze nemen de kinderen mee in het programma van het kamp en mogen de kinderen laten zien wat een relatie met God inhoudt.

GELOOFSONTWIKKELING

Tot slot dragen de kampen bij aan de geloofsontwikkeling van de kinderen. Soms wordt dit meteen zichtbaar doordat een kind tijdens het kamp een keuze voor God maakt, maar grootste deel wordt pas later zichtbaar in het leven van het kind. De kampen beseffen dat ze afhankelijk van de Heilige Geest zijn en dat ze niet kunnen voorspellen wat eruit zal gaan komen, maar ze willen wel investeren in het geloof van de kinderen.

5. DEELVRAAG 3: WELKE EFFECTEN NEMEN DE OUDERS WAAR BIJ HUN KIND(EREN) MET BETREKKING TOT DE GELOFSOPVOEDING (VAN DE KAMPEN) EN IN HOEVERRE KOMEN DEZE EFFECTEN OVEREEN MET HUN VERWACHTINGEN?

5.1 INLEIDING

In dit hoofdstuk worden de resultaten beschreven van de dertien interviews die zijn gehouden met de ouders waarvan hun kinderen hebben deelgenomen aan de desbetreffende kampen. Met het beschrijven van de onderzoeksresultaten wordt antwoord gegeven op de volgende deelvraag:

‘Welke effecten nemen de ouders waar bij hun kind(eren) met betrekking tot de geloofsopvoeding (van de kampen) en in hoeverre komen deze effecten overeen met hun verwachtingen?’

5.2 ACHTERGROND VAN OUDERS EN DEELNEMERS

Alle geïnterviewde ouders zijn getrouwd en hebben twee of meer kinderen. Met uitzondering van één ouder (de partner van een ouder), zijn alle ouders gelovig. Alle ouders (m.u.v. de ongelovige partner) zijn lid van een kerkelijke gemeente, bezoeken wekelijks de kerk en zijn (actief) betrokken bij de kerk. De kerkelijke achtergrond is erg verschillend, het grootste gedeelte komt uit de traditionele kerk (CGK, GVK, PKN), de rest is lid van een meer charismatische kerk (pinkster, baptist, evangelisch). De ouders waarvan hun kinderen hebben deelgenomen aan één desbetreffend kamp waren allemaal lid van de traditionele kerk. Van de andere twee kampen is de kerkelijke achtergrond meer gemixt. Van alle ouders die geïnterviewd zijn, hebben hun kinderen over het algemeen vaker hetzelfde kamp bezocht, waarbij vaak hun oudere broers/zussen hen voorgingen.

De reden waarom kinderen naar deze kampen zijn gegaan heeft in eerste instantie te maken met het feit dat het een christelijk kamp is, waarbij het geloof centraal staat.

De ouders waarvan hun kinderen naar het sportkamp gingen, is behalve het geloof ook het sporten een belangrijke reden, gezien hun kinderen hier veel plezier uit haalden.

Daarnaast waren er een aantal ouders die aangaven dat ze zelf als deelnemer of als leider naar een christelijk kamp gegaan zijn en daar erg mooie ervaringen aan overgehouden hebben, ze gunnen hun kind dit ook.

Tevens benoemden een paar ouders dat hun kind getipt werd door familie- of kerkleden, of meegenomen werden door andere kinderen.

5.3 VOORLEVEN

IN HET GEZIN

Alle ondervraagde ouders vinden dat de geloofsopvoeding primair bij de ouders zelf ligt.

Een groot gedeelte van de ondervraagde ouders gaf aan dat het voorleven van hun eigen geloof een belangrijke taak is in de geloofsopvoeding, volgens hen wordt daar de basis gelegd.

“Mijn rol in de geloofsopvoeding is dat ik die liefde die God voor mij heeft ook laat zien aan de kinderen en daar komt ook bij dat ik over Hem vertel en probeer ook te laten zien wat God in mijn leven doet en wie is Jezus voor mij.” – Ouder 6

Dit voorleven gebeurt door verschillende rituelen en gebruiken heen. Wat ouders belangrijke rituelen en gebruiken vinden van de geloofsopvoeding zijn bidden, Bijbellezen en praten over het geloof. Bidden gebeurt vooral rondom het eten, voor het slapen gaan en sommige gezinnen hebben momenten waar ze bidden voor elkaar.

Bijbellezen is iets wat iedere ouder belangrijk vindt en wat er ook in elk gezin gebeurt. Dit krijgt vorm door verhalen uit de kinderbijbel voor te lezen, een Bijbels dagboek te gebruiken of een gedeelte uit de Bijbel te lezen.

Praten over het geloof gebeurt op verschillende manieren. Ouders leggen uit waarom ze verschillende dingen doen met betrekking tot het geloof, zo vertellen ze de kinderen wie God voor hen is.

Gezinstijd is voor een enkele ouder ook een belangrijke factor. Opvallend is dat deze ouders allen lid zijn van een charismatische gemeente.

Naast dat de ouders van mening zijn dat de geloofsopvoeding primair bij de ouders ligt, heeft volgens hen ook de kerk invloed op de geloofsopvoeding van hun kind. Voornamelijk het onderwijs dat er gegeven wordt bij de clubs en catechisatie heeft invloed op de geloofsopvoeding.

Daarnaast noemden een aantal ouders ook dat de school waar de kinderen naartoe gaan een rol speelt bij in de geloofsopvoeding, mits dit een christelijke school is. Dit heeft volgens de ouders invloed omdat ze er liederen en Bijbelverzen leren, die vervolgens ook weer thuis gebruikt worden in de geloofsopvoeding.

Vrienden en familieleden buiten het gezin werden ook door een aantal genoemd mits zij dichtbij het gezin staan.

Opvallend is dat de christelijke kampen nauwelijks tot niet worden benoemd als iets wat invloed heeft op de geloofsopvoeding van kinderen. Eén van de ouders stelde zelfs dat een kamp weinig invloed heeft op de geloofsopvoeding gezien het maar vijf dagen is. Dit heeft ook betrekking op de verwachting die ouders hebben van een christelijk kamp.

IN DE KAMPEN

Uit de interviews met de ouders kwam naar voren dat, met uitzondering van één ouder, de kampen van grote waarde zijn voor de geloofsopvoeding van hun kind(eren). De ouders vonden het lastig te beargumenteren en benoemden voornamelijk elementen die ze belangrijk vinden. De elementen die werden benoemd komen veel overeen met dat wat ouders belangrijk achten in hun eigen geloofsopvoeding. Bijvoorbeeld het laten zien en merken dat het kind geliefd is door God.

“Het allerbelangrijkste is dat een kind zich thuis voelt, welkom, en liefde ervaart.” – Ouder 1

Acceptatie, je mag er zijn, is daarom voor de ouders één van de belangrijkste elementen van het kamp. Ze vinden het belangrijk dat hun kind gezien en gehoord wordt. Dat het kamp een veilige plek is waar de kinderen zichzelf kunnen zijn en met hun vragen terecht kunnen. Daarbij gaven de ouders aan dat de kleine groepjes daar het meeste invloed op hebben.

Maar ook het geestelijk onderdeel achten de ouders van grote waarde voor de geloofsopvoeding, ook dit vinden ze een belangrijk element in het kamp. Het Bijbellezen, het vertellen van een Bijbelverhaal en het samen bidden werd veel genoemd. Zo gaven een aantal ouders aan dat ze hoopten dat er ook samen hardop gebeden werd.

Ontspanning en plezier mag volgens de ouders zeker niet ontbreken en vinden dit een belangrijk element voor een kampweek.

Ondanks dat de ontspanning en plezier ook bij niet christelijke kampen wordt geboden, vinden ouders de christelijke setting toch fijn. Het geeft hen daarin een stukje vertrouwen dat de normen en waarden die thuis worden gehanteerd ook tijdens de kampweek gebruikt worden. Het hanteren van dezelfde normen en waarden biedt een kind veiligheid waardoor kinderen zich ook verder kunnen ontwikkelen, zoals in de literatuur staat beschreven.

Een aantal ouders benoemden dat ze het heel waardevol vinden dat hun kind op een christelijk kamp andere christelijke kinderen met verschillende kerkelijke achtergronden ontmoeten, zodat de kinderen van elkaar kunnen leren, maar dat hun kind ook ziet dat ze niet de enige christen zijn.

“Ik vind het heel belangrijk dat er allerlei andere kinderen komen met een andere kerkelijke achtergrond. . . . En vooral verbondenheid met Jezus Christus en het bidden samen vind ik ook heel belangrijk.” – Ouder 3

De ouders achtten de leiders als een belangrijk element voor de geloofsopvoeding. Zo gaven ze aan dat als een leider aandacht en liefde heeft voor hun kind, zij zich geaccepteerd en geliefd gaan voelen. Zij kunnen namelijk de kinderen op hun gemak laten voelen, naar ze luisteren en ze helpen zoeken naar antwoorden op de vragen die ze hebben. Daarnaast werd er aangegeven dat de leiders iets laten zien van hun persoonlijke relatie met God, waarbij ze in hun doen en laten het geloof voorleven aan de kinderen.

Opvallend is dat wat de ouders als belangrijke elementen achtten voor de geloofsopvoeding zoals het geestelijk onderdeel en acceptatie, deze elementen ook in het gezin belangrijke elementen zijn voor de geloofsopvoeding.

5.4 GELOOFSONTWIKKELING

VERWACHTING

De ouders werd gevraagd in hoeverre ze verwachten dat het kamp bijdraagt aan de geloofsopvoeding. De antwoorden die ouders gaven waren uiteenlopend, daarnaast leek het alsof de ouders zichzelf soms tegenspreken.

Zo gaf een groot deel van de ouders duidelijk aan geen hoge verwachtingen te hebben dat het kamp bijdraagt aan de geloofsopvoeding. De ouders verwachten vooral dat hun kind plezier heeft op het kamp en dat de christelijke normen en waarden gehanteerd worden. Het leek wel alsof de ouders het lastig vonden om onder woorden te brengen of het kamp daadwerkelijk bijdraagt aan de geloofsopvoeding en in hoeverre ze dit verwachten.

Toch bleek later uit het interview dat ouders hun kind juist naar een christelijk kamp sturen omdat ze ervan overtuigd zijn dat een christelijk kamp zeker van toegevoegde waarde is. De ouders hopen dat het kind iets ‘meekrijgt van God’ en dat het een ‘geloofsboost’ mag geven, zoals een aantal ouders dat omschreven.

“Het is net als je zelf naar een conferentie gaat, je komt voller en enthousiaster terug” – Ouder 4

Daarbij kunnen we stellen dat ouders indirect dus wel verwachten dat desbetreffend kamp bijdraagt aan de geloofsopvoeding van het kind.

Opvallend is dat ouders met kinderen in de tienerleeftijd meer overtuigd zijn (en dus een duidelijke verwachting hebben) dat het kamp bijdraagt aan de geloofsopvoeding dan ouders die kinderen hebben van de basisschoolleeftijd. Vermoedelijk komt dit omdat de ouders daar meer effecten zien in de geloofsontwikkeling van hun tienerkinderen. Daarnaast gaf één ouder aan dat een christelijk kamp juist bijdraagt aan de geloofsopvoeding van het kind als deze een tiener is. De ouder gaf als reden aan dat er als tiener veel meer op je af komt en een ouder hun tiener in deze leeftijd moeilijker kan bereiken. Een christelijk kamp zou daarom volgens deze ouder een grote bijdrage leveren aan de geloofsopvoeding.

De ouders konden lastig hun verwachting benoemen, daarnaast vinden ze het ook erg moeilijk om te zeggen wat de effecten van hun kind is nadat ze naar desbetreffend kamp zijn geweest.

EFFECTEN OP KORTE TERMIJN

De meeste effecten die waargenomen zijn vinden plaats op korte termijn. Kinderen zijn de eerste dagen erg enthousiast als ze terugkomen, ze zijn erg vrolijk en zitten vol met verhalen over wat de kinderen op het kamp hebben beleefd. Volgens de ouders ervaart hun kind desbetreffend kamp dus als erg positief.

Dit komt mede omdat er tijdens de kampen veel nieuwe vriendschappen zijn ontstaan. Veel kinderen blijven nog contact houden met elkaar via sociale media en soms ontmoeten ze elkaar dan weer op andere christelijke events, of spreken ze af om het jaar erop weer samen op kamp te gaan. Dit wordt zeer gewaardeerd door ouders omdat ze het belangrijk vinden dat hun kind andere christenen ontmoet met andere kerkelijke achtergronden en zo ook van elkaar kunnen leren.

Het effect van een kamp op geestelijk gebied vinden de ouders lastig te beschrijven. Eén ouder gaf daarbij terecht aan dat daar het werk van de Heilige Geest ook bij komt kijken. Tijdens het kamp is er in de kinderen geïnvesteerd, maar de uitwerking daarvan hebben de ouders niet in de hand.

EFFECTEN OP LANGERE TERMIJN

Opvallend is dat in de interviews naar voren kwam dat ouders die zelf in het verleden op kamp geweest zijn, meer effecten zien met betrekking tot de geloofsgroei. Zo stellen meerdere ouders dat ze pas later zagen dat het bezoeken van een christelijk kamp een bijdrage leverde aan de geloofsopvoeding:

“Ik heb bijvoorbeeld ook de zendingsgerichtheid in de kampen gekregen. . . ze waren erg op zending gericht, dat is voor mij levensbepalend geweest, ik ben daar tot bekering gekomen, vervuld met de Heilige Geest, en geroepen voor de zending.” – Ouder 1

“Als ik dat op mezelf betrek: van toen ik jong was dat waren zulke mooie weken toen heb ik God echt ervaren. . . Als je later groter bent daar nog op terug kan kijken en ziet dat daar een basis gelegd is waar je op verder kan bouwen.” – Ouder 2

De ouders die zelf als kind naar een christelijk kamp geweest zijn vinden het een zeer waardevolle ervaring. Zo kennen sommige ouders nog de Bijbelteksten die ze op kamp geleerd hebben en zijn er tijdens het kamp goede vriendschappen ontstaan. Nu de ouders daarop terugkijken, zien ze dat het bezoeken van een christelijk kamp echt invloed heeft gehad op hun geloofsontwikkeling en het een waardevolle ervaring vonden.

Ook Enkele ouders vertelden over de kampervaring van hun oudere kinderen (17+), zij gaven aan dat bij hen duidelijker de effecten te zien zijn met betrekking op de geloofsopvoeding. Dit wordt zichtbaar doordat ze zich meer willen verdiepen in het geloof, bijvoorbeeld door een boek van een spreker te lezen of dat ze meer geloofsgesprekken aangaan.

5.5 CONCLUSIE

Welke effecten nemen de ouders waar bij hun kind(eren) met betrekking tot de geloofsopvoeding (van de kampen) en in hoeverre komen deze effecten overeen met hun verwachtingen?

Uit het onderzoek blijkt dat ouders het lastig vinden om de effecten van de geloofsopvoeding van hun kind te benoemen nadat deze op kamp is geweest. De effecten die benoemd zijn door de ouders waren vooral effecten op de korte termijn. Het blijkt dat ouders geen hoge verwachtingen hebben, op een enkeling na. Deze ouders benoemen dat zij verwachten dat het kamp zal bijdragen aan de geloofsopvoeding en dat ze hopen dat het kind iets mee zal krijgen van het geloof. Toch blijkt er uit de interviews met de ouders dat er wel zeker een verwachting is dat het kamp bijdraagt aan de geloofsopvoeding.

INLEIDEN IN HET GEHEIMENIS, MYSTAGOGIE

Ouders vinden het van grote waarde dat hun kind andere christelijke leeftijdsgenootjes ontmoet en geven aan dat hun kinderen vriendschappen overhouden aan het kamp. Ouders verwachten ook dat het Bijbellezen, bidden en zingen tijdens een kamp bijdraagt aan de geloofsopvoeding, omdat dit vaak dezelfde rituelen en gebruiken zijn die thuis in het gezin ook worden gedaan. Wel vinden de ouders het lastig om de effecten daarvan waar te nemen.

VOORLEVEN

Ouders verwachten dat hun kind geliefd en geaccepteerd wordt en dat de christelijke normen en waarden worden voorgeleefd. Zo vinden de ouders ook dat de leiders een belangrijke rol spelen, waarbij zij het geloof voorleven aan de kinderen. Ouders ervaren de effecten wel als positief, omdat de ervaringen van het kind ook positief zijn.

GELOOFSONTWIKKELING

Het is voor de ouders makkelijker de effecten bij hun oudere kind(eren) (17+) te benoemen dan bij de kinderen in de leeftijd 9-12 jaar. Opvallend is dat ouders die zelf op kamp zijn geweest (hetzij deelnemer, hetzij als leider), meer effecten waarnemen bij zichzelf. Daarom zijn zij ook vol overtuiging dat een christelijk kamp juist bijdraagt aan de geloofsopvoeding van hun kind.

6. CONCLUSIE

Tijdens het onderzoek stond de volgende hoofdvraag centraal:

“Op welke manier dragen de deelnemende christelijke kinderkampen , volgens de ouders van de deelnemers bij aan de geloofsopvoeding van hun kinderen?”

Uit de literatuurstudie blijkt dat de geloofsopvoeding primair bij de ouders ligt. Dit wordt ook zo gezien door de kampaanbieders en de ondervraagde ouders.

Uit dit onderzoek kan geconcludeerd worden dat de ouders vinden dat desbetreffende kampen bijdragen aan de geloofsopvoeding van hun kind. Dit komt voornamelijk door het geestelijke programma, de leiders en de deelnemers.

GEESTELIJK PROGRAMMA

Het geestelijk programma waar samen wordt gebeden, uit de Bijbel wordt gelezen en gezongen wordt, benoemen ouders als belangrijke elementen van een kamp. Volgens hen levert dit een bijdrage aan de geloofsopvoeding van een kind. In de literatuurstudie zijn deze elementen geschaard onder rituelen en gebruiken, dit ondersteunt waardoor men het geloof kan voorleven.

Daarnaast benoemen de ouders dat deze rituelen en gebruiken ook weer terugkomen in de geloofsopvoeding thuis.

Door deze rituelen en gebruiken toe te passen kunnen kinderen iets ervaren van God en zullen ze steeds verder en dieper komen in een relatie met Hem.

LEIDERS

De leiders worden zowel door de kampaanbieders als door de ouders van grote waarde geschat voor de geloofsopvoeding tijdens een kamp. Leiders kunnen in zo'n week namelijk investeren in de levens van de kinderen. De ouders geven aan dat ze dit ook echt doen door de kinderen geliefd te laten voelen en te laten weten dat de kinderen erbij horen.

De leiders mogen hun relatie met God voorleven, zij mogen iets laten zien van het geloof, wat de ouders erg belangrijk achten.

De kampaanbieders geven zelf aan dat leiders een belangrijke rol spelen in dat wat ze mee willen geven aan de deelnemers, namelijk dat de kinderen geliefd zijn door God. De leiders mogen dus de rol van mystagoog op zich nemen door het kind wat te laten proeven van wie God is. Dat zal het beeld vergroten van wie God is en dat levert weer een bijdrage aan de ontwikkelingen van het kind.

DEELNEMERS/GEMEENSCHAP

De relatie tussen de kinderen onderling blijkt erg belangrijk te zijn voor de ouders.

Ze geven aan dat ook de andere deelnemers een belangrijke bijdrage leveren aan de geloofsopvoeding. De ouders geven hiervoor als argument dat hun kind zo andere christelijke leeftijdsgenootjes ontmoet en dat hun kind daarbij ziet dat ze niet de enige gelovige zijn. Daarnaast geven de ouders aan dat de kinderen ook van elkaar leren, gezien de kampen interkerkelijk zijn en de deelnemers dus uit verschillende kerkelijke achtergronden komen.

De desbetreffende kampen zijn dus een geloofsgemeenschap waar christenen van verschillende achtergronden elkaar kunnen ontmoeten, van elkaar mogen leren en het geloof mogen ervaren. Het kan het geloof van de kinderen daarmee versterken. Kampen kunnen nu en in de toekomst meer op dit gebied betekenen. Juist omdat de samenleving veranderd en gemeenschap niet alleen maar in de gevestigde kerk plaatsvindt, maar het zich ook daarbuiten begeeft. Daarbij is het niet de bedoeling dat christelijke kampen de plek van de kerk gaan overnemen, maar het zou in de toekomst best kunnen

zijn dat de bijdrage die kampen hebben belangrijker gaat worden. Helemaal voor jongeren en misschien iets minder bij de kinderen.

NB: Er zit weinig verschil in antwoorden van de ouders van de drie verschillende kampen. Hierdoor kan er gezegd worden dat de uitkomsten van het onderzoek nog breder tellen, waardoor het van toepassing zal zijn voor de gehele werkgroep.

7. AANBEVELINGEN

In dit hoofdstuk worden de aanbevelingen gegeven. Te beginnen met praktische aanbevelingen die de kampaanbieders kunnen toepassen in hun organisatie. Daarnaast worden er nog aanbevelingen gegeven voor een vervolgonderzoek.

PRAKTISCHE AANBEVELINGEN

Zoals al eerder is genoemd hebben de kampen geen concrete doelen met betrekking tot de geloofsopvoeding. Tijdens het onderzoek werd duidelijk dat dit niet direct een belemmering is dat het kamp daardoor minder bijdraagt aan de geloofsopvoeding.

Toch kan enige verdieping over geloofsopvoeding de christelijke kampen versterken. Het advies is daarom om de kampaanbieders bovenstaande literatuurstudie te laten lezen.

Wat is de meerwaarde?

- De kampaanbieders krijgen meer inzicht over de geloofsopvoeding en zien daarbij in welke ontwikkelingen 9 tot 12 jarigen doormaken.
- De literatuur kan als achtergrondinformatie dienen voor het opstellen van eventuele doelen met betrekking tot de geloofsopvoeding.
- Kampaanbieders kunnen zo met een meer doordachte en onderbouwde visie de doelen uitwerken.
- Het kan het geestelijk programma versterken. De rituelen en gebruiken die beschreven zijn, zijn van groot belang. Door dit nog meer te benadrukken, kan er nog meer uit het geestelijk programma worden gehaald.
- In de literatuurstudie kwam naar voren dat de rol van leiders erg belangrijk is gezien zij identificatiefiguren zijn. Door leiders hier zelf meer bewust van te maken en hen te leren hoe ze goed op de kinderen kunnen inspelen, zal hun rol van nog grotere waarde worden.

Het gevolg is dat de kampaanbieders zich meer bewust worden van de geloofsopvoeding en hier bewust op in kunnen spelen voor de invulling van een kampweek.

Tot slot kan het bestuderen van de literatuurstudie de kampen helpen om te verwoorden wat ze precies willen bijdragen aan de geloofsopvoeding van de kinderen. Als dit naar de ouders gecommuniceerd wordt, kan dit een hogere verwachting scheppen bij de ouders.

VERVOLGONDERZOEKEN

De bijdrage van geloofsopvoeding binnen christelijke kampen kan verder uitgewerkt worden. Dit omdat er in Nederland geen eerder onderzoek naar is gedaan en dit kwalitatieve onderzoek gehouden is onder drie kampen binnen de werkgroep. Daarom worden de volgende twee vervolgonderzoeken aanbevolen.

1. Onderzoek naar de effecten op korte termijn bij tiener- en jongerenkampen

Uit het onderzoek is gebleken dat ouders bij de tieners en jongeren meer effecten waarnemen. Ook gaven de ouders aan dat ze er de noodzaak van inzien, omdat er zoveel op de tieners en jongeren afkomt.

Vanuit deze noodzaak en de effecten die ouders zien kan daar onderzoek naar gedaan worden. De volgende punten zouden daarbij onderzocht kunnen worden:

- Wat beweegt tieners om op kamp te gaan?
- Hoe beleven zij de gemeenschap?
- Hoe ervaren ze de inhoud van het programma?
- Welke bijdrage levert het volgens de tieners aan hun eigen geloof?

Doel van het onderzoek:

- Het zal inzicht geven in de effecten en bijdrage van het kamp op korte termijn bij tieners en jongeren.
- Het zal inzicht geven welke positie een kamp heeft in de netwerkcultuur.
- Het zal inzichten geven waar kampen al goed op weg zijn, waar nog kansen liggen en wat eventueel verbetering vraagt.
- Als laatste zal het inzicht geven hoe kampen en kerken meer kunnen samenwerken (aangezien kerken minder belangrijk voor jongeren worden en christelijke netwerken zoals christelijke kampen steeds meer invloed krijgen).

2. Onderzoek naar effecten op langere termijn bij oud-deelnemers

Uit het onderzoek is naar voren gekomen dat ouders die zelf op kamp zijn geweest de effecten en bijdrage daarvan zien. Het gaat om effecten op langere termijn. Het zal dan om oud-deelnemers gaan die tien tot vijftien jaar geleden voor het laatst op kamp zijn geweest. Punten die daarbij belangrijk zijn:

- Wat is de bijdrage volgens hen?
- Hoe is dat nu nog zichtbaar?
- Welk onderdeel of onderdelen van het kamp hebben volgens hen de grootste bijdrage geleverd?

Het doel van het onderzoek:

Het zal inzicht geven in de bijdrage aan het geloof van oud-deelnemers en hoe dat nu nog zichtbaar is. Het zal niet een onderzoek zijn dat de kampen veel inzicht zal geven in wat ze zouden kunnen verbeteren of waar ze beter op aan zouden kunnen sluiten. Dit komt doordat het (te) lang geleden is en er inmiddels zoveel veranderd is dat het niet geheel relevant zal zijn.

BIBLIOGRAFIE

- Black, W. (1991). *Wesley Black, An Introduction to Youth Ministry*. Nashville: Broadman Press.
- Bos-Meeuwsen, M., & Dam, H. v. (2001). *Met kinderen onderweg: Wegwijzer voor geloofsopvoeding in het gezin*. Zoetermeer: boekencentrum.
- Brink, G. v., & Kooi, C. v. (2012). *Christelijke dogmatiek*. Zoetermeer: Boekencentrum.
- CHE, & Windesheim. (2017, april 3). Retrieved from Theologisch onderzoek: <https://files.itslearning.com/data/810/c5184/Fasen/Fase%201.html>
- CHE, & Windesheim. (3, april 2017). *Theologisch onderzoek*. Retrieved from <https://files.itslearning.com/data/810/c5184/index.html?>
- Daamen, W., & Ince, D. (2014). *Wat werkt bij het bevorderen van een positieve ontwikkelingen van jeugdigen*. utrecht: Nederlands Jeugd Insituut.
- De Jong-van Campen, A. (2009). *Mystagogie in werking. Hoe menswording en gemeenschapsvorming gebeuren in christelijke inwijding*. Zoetermeer: Boekencentrum.
- Feldman, R. S. (2016). *Ontwikkelingspsychologie*. Amsterdam: Pearson Benelux.
- Fowler, J. (1981). *Stages of faith: The psychology of human development and the quest for meaning*. San Fransico: Harper.
- G.K. Portal geloofsopvoeding. (2012, maart 28). *Portal geloofsopvoeding*. Retrieved 20 mei 2017, from <http://www.pauwenburg.nl/Portals/0/KIKker/080401GemVerg/080401InleidingPaulaGemVergKIKker.pdf>
- Geloofshelden. (2017, 06 04). Geloofsopvoeding binnen Geloofshelden kampen. (M. Otten, & T. Noordmans, Interviewers)
- Heinrich, E. (2010). *Promoting Spiritual Growth Among Camp Counselors Through Camping Ministries*. Berrien Springs: Andrews University.
- Heyer, D. J. (1985). *Marcus II Een praktische bijbelverklaring*. Kampen: KoK.
- Juch, H. (1996). *Geloven van huis uit: over geloofsopvoeding*. Kampen: Kok .
- Kinderrechten. (2017, september 5). *Artikel 5: Rol van ouders bij ontwikkeling kind*. Retrieved from Kinderrechten.nl: <https://www.kinderrechten.nl/kinderrechten-vw/artikel-5-de-rol-van-ouders/>
- Lanser, A. (2003). *Verschillen verstaan: De dynamiek van geloofsstijlen*. Retrieved from Digital Academic REpository Vrije Universiteit Amsterdam: <http://dare.ubvu.vu.nl/handle/1871/10596>
- MissieNederland. (2017, maart). Retrieved from www.missionenederland.nl: <https://www.missionenederland.nl/identiteit>

- Ouweneel, W. (2007). *De Geest van God : Ontwerp van een pneumatologie* . Vaassen: Medema.
- Records, C. U. (2014, juli 30). *University Archives Digital Files*, . Retrieved from CAROLINA DIGITAL REPOSITORY: <https://cdr.lib.unc.edu/record/uuid:b324809f-9202-4922-a77e-fb3836fb6867>
- Sakenfeld, K. D. (2006). *The New Interpreter's Doctionary of the Bible A-C volume 1*. Nashville: Abingdon Press.
- Stichting Geloofshelden. (2017, 07 10). *Sportkampen*. Retrieved from geloofshelden.nl: <http://www.geloofshelden.nl/sportkampen>
- Stichting Geloofshelden. (n.d.). *Beleidsplan 2012-2015 Gaan voor Goud*.
- Stichting Wegwijzerkampen. (2017, 7 10). *Over ons*. Retrieved juni 10, 2017, from Wegwijzerkampen.nl: <https://www.wegwijzerkampen.nl/over-ons/>
- Stichting YOY kinderkampen. (n.d.). *Beleidsplan 2010 - 2015*.
- Struyven, K., Beaten, M., Kyndt, E., & Sierens, E. (2010). *Groot worden: De ontwikkelingen van baby tot adolescent. Handboek voor (toekomstige) leerkrachten, opvoeders en verzorgers* . Leuven: Lannoo.
- Studiebijbel*. (2017, Juli 3). Retrieved from Studiebijbel.nl: <https://online.studiebijbel.nl/servoy-webclient/?x=Rsoy1TTjyyKByGwiApNWww>
- Ter Horst, W. (1989). *Christelijke Geloofsopvoeding*. Kampen: Kok.
- Ter Horst, W. (1995). *Wijs mij de weg! Mogelijkheden voor een christelijke opvoeding in een post-christelijke samenleving*. Kampen: Kok.
- Ter Horst, W. (2008). *Christelijke pedagogiek als handelingswetenschap*. Kampen: Kok.
- Van de Koot-Dees, D. (2013). *Prille geloofsopvoeding*. Zoetermeer: Academic Uitgeverij Boekencentrum.
- van der Heijden, S. (2012). *Ker voor een nieuwe generatie. Zoeken naar een kerk waarin jongeren geloven*. Heerenveen: Medema.
- Van Wijnen, H. (2016). *Faith in Small Groups of Adolescents. Being Together as a Basic Given*. Delft: Eburon Academic Publishers.
- Verhoeven, N. (2014). *Wat is onderzoek, praktijkboek methoden en technieken voor het hoger onderwijs*. Den Haag: Boom Lemma Uitgevers.
- Vreugdenhil, C. B. (2008). *Kinderen leren geloven. De afstemming van leraren op de godsdienstige ontwikkeling van basisschoolleerlingen*. Nunspeet: Van der Perk.
- Vreugdenhil, C. B. (2008). *Kinderen leren geloven. De afstemming van leraren op de godsdienstige ontwikkeling van basisschoolleerlingen*. Nunspeet: Van der Perk.

Vrijmoeth-de Jong, M., Karssen-Engelsman, I., & Lenstra-Vrijmoeth, C. (2006). *Geloven in opvoeding*. Kampen: Stichting Loek.

Wegwijzerkampen. (2017, 6 2). Geloofsopvoeding binning Stichting De Wegwijzerkampen. (M. Otten, & T. Noormans, Interviewers)

Westerhoff III, J. H. (2012). *Will our children have faith?* New York, Harrisburg, Denver: Morehouse publishing.

YOY. (2017, 07 10). *Over YOY*. Retrieved from yoy.nl: <https://www.yoy.nl/site/algemeen/over-yoy>

YOYkampen. (2017, 6 01). Geloofsopvoeding binnen YOYkampen. (M. Otten, & T. Noordmans, Interviewers)

OVERIGE BRONNEN

Afbeelding 1

https://www.google.nl/search?q=camping+site+cartoon&safe=active&rlz=1C1GGRV_enNL763NL763&source=Inms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwj8v_bILTWAhWGMlQKHd06DuwQAUICIgB&biw=1920&bih=901#imgrc=n0PDMOaGPTiFLM:

Afbeelding 2

<https://www.shutterstock.com/nl/image-vector/illustration-simple-kids-playing-104517473>

Afbeelding 3

https://www.google.nl/search?q=camping+site+cartoon&safe=active&rlz=1C1GGRV_enNL763NL763&source=Inms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwj8v_bILTWAhWGMlQKHd06DuwQAUICIgB&biw=1920&bih=901#imgrc=n0PDMOaGPTiFLM:

Afbeelding 4

https://www.google.nl/search?safe=active&rlz=1C1GGRV_enNL763NL763&biw=1920&bih=901&tbm=isch&q=christelijke+hogeschool+ede&sa=X&ved=0ahUKEwjF64eVrLTWAhWCKFAKHU4EDEUQhyYJQ#imgdii=3qIm_Oi0ltyTIM:&imgrc=qivpqg_NM61-4M:

Afbeelding 5

https://www.google.nl/search?safe=active&rlz=1C1GGRV_enNL763NL763&biw=1920&bih=901&tbm=isch&sa=1&q=missienederland+logo&oq=missienederland+logo&gs_l=psy-ab.3...32437.33266.0.33494.5.5.0.0.0.41.195.5.5.0...0...1.1.64.psy-ab..0.0.0...0.qqileFtkBSE#imgrc=UP5v2J0aY7bAiM: